

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА
АКАДЕМІЯ»
ФАКУЛЬТЕТ ГУМАНІТАРНИХ НАУК

КАФЕДРА ІСТОРІЇ
КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

Освітній ступень – бакалавр

На тему:

Операція «Райхсканцелярія» (22-27 квітня 1945)

Виконав:

студент 4-го року навчання

спеціальності: 032 «Історія та археологія»

освітньої програми: «Історія»

Литвин Володимир Юрійович

Науковий керівник: Гломозда К.Ю.,

кандидат історичних наук, доцент

Рецензент: Лисенко О.Є.,

Член-кореспондент НАН України, доктор історичних наук, професор,

Завідувач відділу воєнно-історичних досліджень

Інституту історії України НАН України

Кваліфікаційна робота

захищена з оцінкою « _____ »

Секретар ЕК _____

« _____ » _____ **2024 р.**

Київ-2024

Декларація академічної доброчесності

Студента НаУКМА

Я, Литвин Володимир Юрійович, 4 р.н. навчання Факультету

гуманітарних наук, спеціальності: 032 «Історія та археологія»

адреса електронної пошти: volodymyr.lytvyn@ukma.edu.ua

- підтверджую, що написана мною бакалаврська робота на тему: «Операція Райхсканцелярія (22-27 квітня 1945)» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, передбачених пунктами 3.1.1-3.1.6 Положення про академічну доброчесність здобувачів НаУКМА від 07.03.2018 року, зі змістом якого ознайомлений;

- підтверджую, що надана мною електронна версія роботи є остаточною і готовою до перевірки;

- згоден на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності, у будь-який спосіб, у тому числі порівняння змісту роботи та формування звіту подібності за допомогою електронної системи Unicheck;

- даю згоду на архівування моєї роботи в репозитаріях та базах даних університету для порівняння цієї та майбутніх робіт

АНОТАЦІЯ

Кваліфікаційної роботи

Тема **«Операція «Райхсканцелярія» (22-27 квітня 1945)»**

Автор: студент 4-го р.н. освітнього ступеня – бакалавр, спеціальності 032

«Історія та археологія» освітньо-наукової програми «Історія» **Литвин Володимир Юрійович.**

Науковий керівник: **Гломозда Костянтин Юхимович**

Захищена: «__» _____ 2024 р.

Короткий зміст роботи:

Кваліфікаційна робота є спробою комплексного дослідження німецької транспортно-логістичної операції «Райхсканцелярія», що відбувалася впродовж 22-27 квітня 1945 року і метою якої була доставка підрозділів Крігсмаріне повітряним шляхом до оточеного Берліна. Основною метою роботи є висвітлення передумов, перебігу та результатів операції «Райхсканцелярія» в контексті битви за Берлін. Для виконання поставлених завдань були залучені німецькі архівні документи часів Другої світової війни, що були захоплені Червоною армією та вивезені до Радянського Союзу, де зберігаються дотепер у галузевих архівах Міністерства Оборони та ФСБ Російської Федерації. Також були залучені свідчення військовослужбовців німецької армії, що були безпосередньо дотичні до виконання операції.

У роботі проаналізовано передумови початку операції «Райхсканцелярія», особистісний чинник гросс-адмірала Карла Дьоніца, як виконавця операції, особовий склад підрозділів Крігсмаріне, що були обрані у якості підкріплення для гарнізону Берліна, особовий склад та технічне забезпечення пілотів Люфтваффе, що мали організувати повітряний міст, а також безпосередню участь військовослужбовців Крігсмаріне у битві за Берлін. Окремий розділ присвячено спростуванню низки неправдивих свідчень радянського командування щодо операції та її учасників.

Дослідження покликане розширити історіографічну базу та зменшити кількість «білих плям» завершального етапу Другої світової війни в Європі.

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Розділ 1. Передумови операції «Райхсканцелярія».....	6
1.1. Берлін 1945 р.: проблема нестачі резервів Вермахту і спроби її компенсувати	6
1.2. Особистісний чинник адмірала Дьоніца як рушій операції	12
Розділ 2. Здійснення операції «Райхсканцелярія»	19
2.1. Характеристика особового складу батальйонів	19
2.2. Організація повітряного мосту до Берліна	31
2.3. Участь військовослужбовців Крігсмаріне у битві за Берлін	40
2.4. Радянські міфи щодо участі військовослужбовців Крігсмаріне у битві за Берлін	43
Висновки.....	54
Список використаних джерел та літератури	56
Додатки.....	62

ВСТУП

Проблематика малодосліджених подій Другої світової війни не втрачає своєї актуальності навіть через 79 років після її завершення. Однією з подібних «білих плям» може вважатися операція «Райхсканцелярія», здійснена німецьким Головнокомандуванням під час битви за Берлін. Її метою була організація повітряного мосту до обложеного радянськими військами Берліна для доправлення туди підкріплень з числа військовослужбовців Крігсмаріне. Незважаючи на доволі гарний стан наукової розробки самої битви за Берлін, події операції «Райхсканцелярія» залишалися поза увагою дослідників. Наразі в історіографії існує лише одне дослідження, здійснене німецьким вченим Гюнтером Оттом, на основі усноісторичних свідчень учасників операції¹. Тим не менш, незважаючи на всю наукову цінність публікації німецького вченого, ним було висвітлено лише безпосередній процес функціонування повітряного мосту, натомість передумови, процес підготовки операції та бойові дії загонів Крігсмаріне в обложеному місті залишилися поза увагою. Саме тому, було вирішено здійснити спробу комплексного дослідження цієї операції та висвітлити її передумови, перебіг та наслідки.

Наукова новизна обраної теми зумовлена тим, що з часу публікації Гюнтера Отта (1955 р.) істориками не було здійснено жодних спроб її комплексного дослідження. Німецький дослідник Вернер Хаупт у своєму дослідженні «Битва за Берлін» згадує про сам факт приземлення у місті літаків з моряками Крігсмаріне на борту, однак розглядає це як суто ситуативний випадок, а не заздалегідь сплановану операцію². Те саме можна сказати про авторський колектив дослідження «Повітряна битва за Берлін», у

¹ Ott G. Unternehmen «Reichskanzlei» Teil des Reports über die Transportflüge von und nach Berlin im April 1945. Jet & Prop 4, 1995.

² Хаупт В. Сражение за Берлин. Штурм цитадели Гитлера. Москва: Центрполиграф, 2014.

якому також побіжно згадано про перекидання одного з підрозділів Крігсмаріне до міста³. Всесвітньовідомий історик Ентоні Бівор у своїй праці «Друга світова війна», україномовний переклад якої побачив світ 2022 року, згадує про події операції одним реченням, допускаючи при цьому фактологічну помилку⁴. Англійський історик Баррі Тьорнер у своїй праці «Карл Дьоніц та останні дні Третього Райху» також повністю ігнорує роль німецького адмірала в операції «Райхсканцелярія»⁵. База его-джерел, написаних людьми, дотичними до безпосереднього виконання операції, є вкрай обмеженою⁶.

Висвітлення передумов, перебігу та наслідків операції «Райхсканцелярія» стало можливим лише завдяки залучення документів Верховного Головнокомандування Крігсмаріне, що були захоплені Червоною армією та вивезені до Радянського Союзу, де зберігаються дотепер у галузевих архівах Міністерства Оборони та ФСБ Російської Федерації. Саме ці документи становлять **джерельну базу роботи**.

Об'єктом дослідження є битва за Берлін (16 квітня – 8 травня 1945).

Предметом виступає система заходів німецького командування щодо реагування на раптове загострення становища під час цієї битви до яких належить операція «Райхсканцелярія».

Мета роботи полягає у з'ясуванні місця й значення німецької десантно-

³ Дегтев Д., Зефіров М., Зубов Д. Воздушная битва за Берлин. Последнее сражение Люфтваффе 1945. Москва: Центрполиграф, 2017.

⁴ Бівор Е. Друга світова війна. Київ: КМ-БУКС, 2022. С. 786.

⁵ Turner B. Karl Doenitz ant the last days of the Third Reich. Icon Books, 2016.

⁶ У спогадах гросс-адмірала Карла Дьоніца, безпосереднього виконавця операції (Donitz K. Memoirs: Ten Years and Twenty Days. Greenhill Books, 1990. P. 435-437), та адмірала Вальтера Люде-Нейрата – одного з найближчих співробітників Дьоніца, події операції «Райхсканцелярія» жодним чином не згадуються. Навіть у своїй повоєнній публікації, присвяченій останнім дням війни в Європі та своїй ролі в адміністрації Дьоніца, адмірал Люде-Нейрат ігнорує будь-які військові операції, що здійснювалися Головнокомандуванням Крігсмаріне (Lüdde-Neurath W. Unconditional surrender: a memoir of the last days of the Third Reich and the Dönitz administration. Annapolis, Md.: Naval Institute Press, 2010. P. 22; Людде-Нейрат В. Конец на немецкой земле. Итоги Второй мировой войны. Выводы побежденных. Москва: Полигон, 1998. С. 568-588).

логістичної операції «Райхсканцелярія» у битві за Берлін 1945 року. Вона реалізується шляхом виконання наступних **завдань**:

- простежити попередню практику застосування «пожежних» підрозділів в умовах критичної для Вермахту ситуації на фронті;
- схарактеризувати джерело ініціативи, залучені сили й перебіг операції «Райхсканцелярія»;
- спростувати історіографічні міфи щодо цієї операції.

Хронологічні межі дослідження – 22–27 квітня 1945 р. Вони пояснюються часом початку та закінчення операції «Райхсканцелярія» відповідно.

Географічні межі: Берлінський оборонний район Вермахту і його заплілля⁷.

Апробація результатів дослідження здійснена публікацією в науковому фаховому виданні категорії «Б» «Сторінки воєнної історії України».

⁷ Див. адаптовану до роботи мапу в додатку В.

Розділ 1. Передумови операції «Райхсканцелярія»

1.1. Берлін 1945 р.: проблема нестачі резервів Вермахту і спроби її компенсувати

Вранці 16 квітня 1945 року війська 1-го Українського та 1-го Білоруського фронтів розпочали наступ на Одері. Головний удар було завдано з Кюстрінського плацдарму силами чотирьох загальновійськових та двох танкових армій. Станом на вечір 16 квітня німецькі війська все ще тримали оборону на вигідних позиціях на Зеєловських висотах, однак вже 17 квітня радянським військам вдалося прорвати лінію фронту німецьких армій на стику 101-го армійського корпусу та 11-го корпусу СС. Це сприяло тому, що вже 18 квітня лінія оборони на Зеєловських висотах припинила своє існування⁸, і лінія фронту почала загрозово наблизитися до столиці Третього Райху – Берліна.

Навіть побіжний аналіз розстановки сил напередодні битви за Берлін дає змогу зробити висновок про те, що ситуація складалася не на користь німецького Головнокомандування: проти 1-го та 2-го Білоруських і 1-го Українського фронтів, які наближалися до міста і мали у своєму складі 2,5 мільйони солдатів та офіцерів, 41.699 гармат та 6250 одиниць бронетехніки, німецьке Головнокомандування могло виставити лише 1 мільйон солдатів та офіцерів, 10.400 гармат та близько 1500 одиниць бронетехніки⁹.

Ситуація із забезпеченням адекватної оборони столиці Райху також була доволі загрозовою. На папері наказ про початок будівництва «фортеці Берлін» було віддано ще 1 лютого 1945 року, однак, на практиці виявилось,

⁸ Куровски Ф. Битва за Рейх. Последние бастионы Гитлера 1944-1945. Москва: Центрполиграф, 2015. С. 343-344.

⁹ Там же, С. 343-344. С. 342-343.

що адекватну кількість залізобетонних укріплень, що були б здатні зупинити радянський наступ, зведено не було¹⁰, а ті поодинокі протитанкові рови, що все ж були викопані навколо міста, більше заважали перекиданню підрозділів німецької армії, ніж сприяли затримці радянських військ¹¹.

Для забезпечення оборони міста командування берлінського гарнізону могло розраховувати лише сили 56-го танкового корпусу, який, за спогадами його командира генерала Хельмута Вейдлінга, на той час складався з моторизованої дивізії «Мюнхеберг», 23-ї та 11-ї моторизованих дивізій СС «Недерлянд» та «Нордлянд», 18-ї та 20-ї моторизованих дивізій, 9-ї парашутної дивізії та 408-го «народно-артилерійського» корпусу – загалом кількість особового складу становила близько 50 тисяч солдатів та офіцерів¹². Тим не менш, навіть ці порівняно невеликі регулярні сили, що становили основний кістяк гарнізону Берліна, були суттєво послаблені: моторизовані дивізії відчували нестачу бронетехніки та особового складу, парашутна дивізія та «Недерлянд» майже скоротилися до розмірів батальйону, а основне джерело підтримки – народно-артилерійський корпус – майже не мало боєприпасів до своїх гармат¹³. У німецького Головнокомандування склалося цілком логічне враження, що адекватно протистояти цими силами радянському наступові є цілковито неможливим.

На початковому етапі німецьке керівництво намагалося компенсувати брак регулярних військ шляхом створення загонів фольксштурму, тобто народного ополчення, однак брак запасів зброї в берлінських арсеналах

¹⁰ Хаупт В. Сражение за Берлин. Штурм цитадели Гитлера. Москва: Центрполиграф, 2014. С. 59.

¹¹ Цьому сприяв ще той факт, що обороною Берліна мали керувати генерали вермахту, в той час, як заходи з побудови укріплень навколо міста контролювалися чиновниками НСДАП. Подібне «двовладдя» призвело до того, що поодинокі фортифікаційні та оборонні споруди було зведено не там, де це було потрібно з точки зору військової стратегії. Див. Там же, С. 70-71.

¹² Протокол допроса командующего обороной Берлина немецкого генерала Г. Вейдлинга, сдавшегося в плен 2 мая 1945 г. № 39. Май 1945 г. // ЦАМО РФ. Ф. 233. Оп. 2374. Д. 154. Л. 122-131.

¹³ Хаупт В. Сражение за Берлин. Штурм цитадели Гитлера. Москва: Центрполиграф, 2014. С. 77-78.

унеможлилював більш-менш адекватне озброєння цих військ¹⁴. У результаті, фольксштурмістів було озброєно або ерзац-зразками, або ж трофейною зброєю італійського, французького, польського та чехословацького виробництва, до якої не підходили німецькі набої, а запаси трофейної амуніції, як нескладно здогадатися, були вкрай обмеженими¹⁵. Також не потребує додаткових пояснень той факт, що діти та люди похилого віку¹⁶, що не мали відповідного бойового досвіду та навіть не завжди вміли користуватися зброєю, яку вони отримали, не могли схилити чашу терезів на користь німецької армії. Виняток могли становити хіба що люди тих вікових категорій, які служили в німецькій армії під час Першої світової війни та мали базові військові навички¹⁷. Тим не менш, саме завдяки цим заходам гарнізон Берліна вдалося поповнити приблизно 30 батальйонами ополченців фольксштурму¹⁸.

Незважаючи на всі заходи з формування народного ополчення, покрити дефіцит досвідченого особового складу у сухопутних підрозділах вони, зі зрозумілих причин, не могли. Виникала нагальна потреба у мобілізації військовослужбовців, які мали військовий досвід або ж служили у парамілітарній структурі. Більшість вихованців Гітлерюгенду та союзу німецьких дівчат станом на 1945 рік вже служили у військових підрозділах або в організації ППО Люфтшутц, тому можливості цих організацій були здебільшого вичерпані. Саме тому німецьке командування звернуло увагу на особовий склад Крігсмаріне та Люфтваффе. В умовах, коли німці втратили

¹⁴ Yelton D. Hitler's Volkssturm: the Nazi Militia and the fall of Germany, 1944-1945. Lawrence, Kan.: University Press of Kansas, 2002. P. 108-109.

¹⁵ Carruthers B. Gotterdammerung: The last days of the Wehrmacht in the East. Barnsley: Pen & Sword Military, 2012. P. 110-111.

¹⁶ До лав фольксштурму мобілізувалися всі чоловіки віком від 16 до 60 років, чий стан здоров'я не дозволяв їм проходити службу у регулярній армії. See Carruthers B. Gotterdammerung: The last days of the Wehrmacht in the East. Barnsley: Pen & Sword Military, 2012. P. 107.

¹⁷ Die Deutsche Wochenschau Nr. 750 (25.01.1945) URL: <https://www.youtube.com/watch?v=qyWiT-WGIPs> (останній перегляд 30.03.2024)

¹⁸ Собственноручные показания генерала артиллерии Гельмута Вейдлинга. 4 января 1946 года. ЦА ФСБ РФ. Арх. Н-21146, т. 1, л. 75-126.

перевагу в повітрі, а майже всі великі кораблі було втрачено, солдати та офіцери військово-повітряних та військово-морських сил за наказом керівництва масово переводилися до сухопутних військ.

Подібна практика розпочалася ще в 1942 році, коли з наземного персоналу Люфтваффе вперше було створено авіапольові дивізії, які, незважаючи на те, що офіційно продовжували перебувати у складі військово-повітряних сил, фактично являли собою сухопутні підрозділи¹⁹.

Те саме стосувалося військово-морських сил, з наземного персоналу яких було сформовано «морську дивізію». Командиром цієї формації було призначено адмірала, до штабу якого було прикріплено лише одного офіцера сухопутних військ у якості радника з питань стратегії та тактики ведення бойових дій²⁰. За спогадами гросс-адмірала Дьоніца, близько 50 000 військовослужбовців Крігсмаріне було мобілізовано для захисту східних кордонів Райху²¹.

Утім, особовий склад Крігсмаріне використовувався не тільки у складі суто «морських» підрозділів, але й у якості поповнення для звичайних сухопутних підрозділів. Так, наприклад, близько 2 тисяч моряків було направлено у 20-у панцергренадерську дивізію, що розташовувалася в Зеєлові²².

Як не парадоксально, подібні змішані підрозділи з військовослужбовців Вермахту, ополченців фольксштурму, наземного персоналу Люфтваффе та Крігсмаріне в окремих випадках виявлялися цілком боєздатними та демонстрували прекрасні результати. Так, наприклад, в ході боїв за місто Кенігсберг ці частини продемонстрували виняткову стійкість, мужність та високий бойовий дух. В умовах тотальної переваги радянських військ їм не тільки вдалося втримати свої позиції та відбити перший штурм

¹⁹ Ruffner K. Luftwaffe field divisions 1941-1945. Oxford Osprey Publishing, 1990. P. 3-7.

²⁰ Beevor A. Berlin: the downfall. London: Penguin Books, 2003. P. 159-160.

²¹ Donitz K. Memoirs: Ten Years and Twenty Days. Greenhill Books, 1990. P. 433-434.

²² Altner H. Berlin dance of death. Havertown, PA: CASEMATE, 2005. p. 22, 28.

міста, але й перейти у цілком успішний локальний контрнаступ на окремих ділянках фронту. Найвідомішою з подібних операцій є моторизований рейд вглиб радянських позицій під командуванням крейсера Кьонігсберга, в результаті якого було відновлено контроль над аеродромом Нойгаузен²³. В цілому ж зведений гарнізон Кьонігсберга продемонстрував виняткову стійкість, а окремі його осередки продовжили опір навіть після капітуляції міста²⁴.

Очевидно, німецьке Головнокомандування оцінило досвід використання подібних змішаних підрозділів досить високо²⁵, адже для посилення оборони Берліна, за наказом Гітлера, мало бути сформовано близько 30 батальйонів з особового складу Крігсмаріне та Люфтваффе²⁶. Цікаво, що озброєння для них мало бути забране у підрозділів берлінського фольксштурму, що свідчить про більший пріоритет у Головнокомандування щодо формування цих 30 батальйонів, ніж щодо озброєння фольксштурмістів.

Звичайно, персонал Люфтваффе та Крігсмаріне не дотягував рівнем до піхотинця, що пройшов повноцінний вишкіл, однак в умовах, коли на фронт в лавах фольксштурму в масовому порядку відправлялися старі й діти, будь-яке підкріплення мало неабияке значення для ситуації на фронті. До того ж, військовослужбовці ВМС та ВПС володіли базовими навичками поведіння зі зброєю, знали військову субординацію та були більш стресостійкими на відмінно від фольксштурмістів, які більшість часу, виділеного для

²³ Yelton D. Hitler's Volkssturm: the Nazi Militia and the fall of Germany, 1944-1945. Lawrence, Kan.: University Press of Kansas, 2002. P. 122.

²⁴ Ibid, p. 133.

²⁵ Про це зокрема може свідчити той факт, що командира батальйону фольксштурму Кенігсберга Ернста Тибурці було нагороджено найвищою нагородою Райху – Рицарським Хрестом. Він став першим з всього-на-всього чотирьох військовослужбовців фольксштурму, які отримали цю нагороду за всю війну. Die Deutsche Wochenschau Nr. 755 (22.03.1945) URL: <https://archive.org/details/1945-03-22-Die-Deutsche-Wochenschau-755> (останній перегляд 28.03.2024)

²⁶ Yelton D. Hitler's Volkssturm: the Nazi Militia and the fall of Germany, 1944-1945. Lawrence, Kan.: University Press of Kansas, 2002. P. 126.

військового вишколу, переважно проводили за будівництвом земляних укріплень²⁷.

Тим не менш, незважаючи на всі заходи німецького Головнокомандування зі збільшення кількісного складу гарнізону Берліна, впродовж 23-24 квітня місто було цілком оточене, і сухопутний шлях перекидання потенційних підкріплень було перерізано. Єдиним доступним варіантом для німецького Головнокомандування залишалось створення повітряного мосту. З огляду на це, за ініціативи Гітлера було віддано наказ про перекидання батальйонів військовослужбовців Крігсмаріне до Берліна повітряним шляхом. Цей наказ було передано головнокомандувачу Крігсмаріне гросс-адміралу Карлу Дьоніцу під час його телефонної розмови з капітаном 1-го рангу Ассманом, що відбулася опівночі 22 квітня 1945 року²⁸.

Одразу варто зазначити, що подібні збірні формації військовослужбовців Крігсмаріне в жодному разі не можна назвати «морською піхотою», адже піхотний підрозділ, що складається із військовослужбовців військово-морських сил, не є морською піхотою «за замовчуванням». Утім, особовий склад підрозділів, що були направлені для підсилення гарнізону Берліна, буде досліджено в рамках наступних розділів.

Тим не менш, беззаперечним фактом залишається те, що з огляду на нездатність німецького гарнізону адекватно протистояти радянським арміям у битві за Берлін, Гітлером було вирішено віддати наказ про його посилення військовослужбовцями Крігсмаріне, які мали б потрапити до міста повітряним шляхом.

²⁷ Carruthers B. *Gottterdammerung: The last days of the Wehrmacht in the East*. Barnsley: Pen & Sword Military, 2012. P. 112-113.

²⁸ Kriegstagebuch des Oberkommandos der Kriegsmarine (OKM) in der Zeit vom 21. April bis 1. Mai 1945 und die russische Übersetzung. ЦАМО рф. Фонд 500. Опись 12453. Дело 31. С. 4.

1.2. Особистісний чинник адмірала Дьоніца як рушій операції

Варте окремого розгляду питання щодо того, чому саме підрозділи Крігсмаріне було обрано для перекидання в Берлін повітряним мостом. Врешті-решт, незважаючи на скрутний стан Вермахту, у його складі все ще залишалися елітні штурмові підрозділи, які були б набагато корисніші у якості поповнення для Берлінського гарнізону, ніж моряки. Більше того, найбільш фанатично відданими особисто фюреру у Третньому Райху вважалися війська Ваффен-СС. Враховуючи майже безнадійне положення берлінського гарнізону, що мав вести бойові дії в умовах повного оточення, подібний фанатизм міг би забезпечити боротьбу цих підрозділів «до останнього набою». Зрештою, не можна забувати й про повітряно-десантні підрозділи, основною функцією яких було десантування з повітря, і які мали гарні бойові навички та були озброєні краще за звичайні піхотні підрозділи.

Тим не менш, у якості підкріплення для «фортеці Берлін» Гітлером було обрано саме військовослужбовців Крігсмаріне. На нашу думку, на причини подібного вибору могли вплинути одразу декілька факторів.

По-перше, давалася ознака довіри, яку відчував Гітлер до офіцерів та рядового складу військово-морського флоту. Так наприклад, коли у лютому 1945 року комендантом Нормандських островів замість генерала Вермахту було призначено адмірала Фрідріха Хюффмайера, сам Гітлер пояснив своє кадрове рішення так: «Багато фортець капітулювало, але всі наші кораблі загинули, борючись до останнього»²⁹. Іншими словами, на фоні поразок сухопутних військ, деякі надії Гітлера тяжіли саме до військово-морських сил та їх особового складу.

По-друге, варто пам'ятати про те, що війська СС дискредитували себе в очах Гітлера через свою невдачу в ході Балатонського контрнаступу. Ця стратегічно важлива операція, що відбувалася в районі озера Балатон, мала

²⁹ O'Hara V. Defiant until the end. World war II, 2005. P. 48.

на меті відкинути радянські війська від угорських родовищ нафти, які, в умовах тотального дефіциту палива були життєво необхідними для продовження воєнних дій. Іншою ж метою операції було забезпечення продовження участі Угорщини у війні, як союзниці Райху. Для участі в цій операції було виділено елітне з'єднання – 6-у танкову армію СС. Тим не менш, незважаючи на початковий успіх, танкова армія, наштовхнувшись на сильний опір радянських військ, була змушена відступити. Адольф Гітлер, розцінив цю невдачу як несанкціонований відступ без його наказу³⁰. Враховуючи той факт, що Гітлер був ініціатором та ідейним натхненником цього контрнаступу, подібна невдача неабияк сприяла дискредитації військ СС в його очах. У якості підтвердження цього припущення можна згадати наказ Гітлера, який зобов'язував всіх військовослужбовців СС здати свої нарукавні стрічки, які були ознакою приналежності їх носіїв до цих елітних підрозділів³¹. Ситуацію погіршував той факт, що есесівці дійсно здали свої стрічки, однак надіслали їх Гітлеру у нічному горщику, демонструючи таким чином своє зневажливе ставлення до його наказів та відзнак. Достеменно невідомо, чи отримав Гітлер цю «посилку», однак показовість самого прецеденту заперечити важко.

По-третє, можна припустити, що свою роль відіграли особистісні чинники головнокомандувачів трьох родів військ німецьких збройних сил: Германа Герінга, Вільгельма Кейтеля та Карла Дьоніца, а також Генріха Гімmlера як очільника СС.

Так, наприклад, райхсфюрер СС Генріх Гімmlер скомпрометував себе в очах Гітлера під час свого перебування на посаді головнокомандувача групи армій «Вісла». Саме за його каденції було провалено операцію «Сонцестояння» – контрнаступ німецьких армій в Померанії та втрачено

³⁰ Beevor A. Berlin: the downfall. London: Penguin Books, 2003. P. 151.

³¹ Ці стрічки знаходилися на лівих рукавах мундирів ваффен-СС і містили на собі назву дивізії чи полку у яких служить їх носій. Див.: Michaelis R. Insignia of the Waffen-SS. Atglen: Schiffer Publishing, 2016. P. 54-65.

вигідні оборонні позиції вздовж річки Вісли³². До того ж, своїм безпосереднім обов'язкам головнокомандувача Гімmlер приділяв всього декілька годин на день, витрачаючи весь інший час для залагодження особистих питань³³. Подібне халатне ставлення райхсфюрера до своїх обов'язків не могло сприяти подальшій довірі до нього у військових питаннях з боку Головнокомандування. Розуміючи цей факт, Гімmlер 16 березня 1945 року симулював хворобу та ліг на лікування, для того щоб фактично самоусунути з посади головнокомандувача групи армій «Вісла»³⁴.

Більше того, станом на середину квітня 1945 року, Гімmlер майже повністю відійшов від «великої політики», подорожуючи між замком Цитен, санаторієм в Хохенліхені та містом Фленсбург, де розташовувався штаб гросс-адмірала Карла Дьоніца³⁵. Іншими словами, райхсфюрер втратив довіру Гітлера в результаті своєї цілковитої некомпетентності у питанні ведення бойових дій та халатного ставлення до своїх обов'язків.

Очільник Люфтваффе райхсмаршал Герман Герінг ще 20 квітня виїхав зі столиці Райху до Австрії, де чекав на результат битви за Берлін для того, щоб згідно зі своїми правами наступника Гітлера, стати очільником Третього Райху та розпочати переговори про капітуляцію. Фактичне ж керівництво Люфтваффе перебрав на себе генерал Карл Коллер, який до 23 квітня залишався в Берліні³⁶.

³² Без попередніх консультацій з головнокомандуванням, Гімmlер віддав наказ про відхід з міст Торнь, Кульм та Марієнвердер без бою. Див.: Guderian H. Erinnerungen eines Soldaten. Neckargemund: Kurt Vowinkel Verlag, 1960. P. 368.

³³ Так, наприклад, райхсфюрер починав виконувати свої обов'язки головнокомандувача не раніше 10:30, попередньо прийнявши ванну та відвідавши особистого масажиста. Також офіцерам заборонялося тривожити сон Гімmlера навіть якщо цього вимагала термінове загострення обстановки на фронті. See Beevor A. Berlin: the downfall. London: Penguin Books, 2003. P. 130.

³⁴ Macksey K. Guderian, Panzer general. London: Greenhill Books, 1992. P. 200.

³⁵ Padfield P. Himmler: Reichsführer-SS. London: Macmillan, 1990. P. 590, 593-595.

³⁶ Керсоди Ф. Герман Геринг. Второй человек третьего рейха. Москва: Эксмо, 2014. С. 665.

Враховуючи ще той факт, що Герман Герінг, незважаючи на свої пихаті заяви, продемонстрував свою нездатність захистити територію Райху від бомбардувань³⁷ та неефективність як головнокомандувач Люфтваффе, то його роль звелася до «весільного генерала» – просто представницької фігури, яку Гітлер, до того ж, розглядав у якості потенційного кандидата на переговори із союзниками після його смерті. Зокрема, 23 квітня 1945 року, під час однієї з нарад Гітлер прямо сказав, що «незважаючи на все це [всі негативні якості Герінга], йому треба всього-на-всього провести переговори про капітуляцію»³⁸. Таким чином, райхсмаршал Герінг розглядався Гітлером як його наступник в той період, коли сам фюрер буде мертвий, і Німеччині треба буде розпочинати переговори про капітуляцію. Іншими словами, райхсмаршал був кандидатом на роль капітулянта, а не борця до останнього.

Головнокомандувач Вермахту фельдмаршал Вільгельм Кейтель мав репутацію вкрай догідливого та безініціативного чоловіка, який ніколи не заперечить Гітлеру у жодному з питань³⁹. Тим не менш, сам Кейтель не користувався авторитетом серед військовослужбовців і не міг похизуватися довірою Гітлера до своєї персони. Фактично, роль Кейтеля зводилася до мовчазного секретаря в погонах. До того ж, не варто забувати, що «змова генералів» та «липневий захват 1944 року» спричинили тотальну недовіру Гітлера до генералів Вермахту⁴⁰.

³⁷ На початку війни Герінг сказав: «Жоден [ворожий] бомбардувальник не долетить до Рурської області ! Якщо хоч один долетить, то називайте мене не Герінг, а Майер». Враховуючи той факт, що на завершальному етапі війни німецькі міста потерпали від бомбардувань, громадяни Райху прозвали сирени повітряної тривоги «сурмами Майера». Див. Бівор Е. Друга світова. Київ: КМ-БУКС, 2022. С. 489.

³⁸ Керсоди Ф. Герман Геринг. Второй человек Третьего рейха. Москва: Этерна, 2014. С. 801.

³⁹ Ширер В. Злет і падіння Третього райху. Київ: Наш Формат, 2017. Т. 2. С. 526.

⁴⁰ Так наприклад, навіть офіцерам генерального штабу перед тим як потрапити на нараду до Гітлера, треба було надати свої портфелі для перевірки та здати особисту зброю. See Beevor A. Berlin: the downfall. London: Penguin Books, 2003. P. 58.

Геть інша ситуація склалася навколо особистості Карла Дьоніца – головнокомандувача Крігсмаріне. Його власні підлеглі називали його «лев»⁴¹, а сухопутні генерали – «Гітлерюнге Дьоніц» за аналогією з популярним в ті часи фільмом «Гітлерюнге Квекс»⁴². У цьому фільмі розповідається про юнака на ім'я Квекс, який, будучи до кінця вірним ідеям націонал-соціалізму, зрештою підняв руку навіть на власного батька, який дотримувався прокомуністичних поглядів. Іншими словами, саме образ «Гітлерюнге Квекса» експлуатувався у Третньому Райху як збірний образ ідеального націонал-соціаліста. Варто сказати, що аналіз поведінки та основних рішень Карла Дьоніца, як головнокомандувача ВМС, дозволяє стверджувати, що він дійсно якнайкраще відповідав своєму прізвиську.

Головнокомандувач Крігсмаріне на своїй посаді демонстрував виняткову ініціативність. Так, наприклад, втративши можливість вести війну на морі великими кораблями, гроссадмірал Дьоніц розпочав необмежену підводну війну. Тоді ж, коли західні союзники покращили засоби радіолокаційного виявлення та знищення німецьких субмарин, в складі Крігсмаріне, за наказом Дьоніца, і за ініціативи адмірала Хейе було організовано K-Verbande або ж підрозділ «К». Він мав у своєму складі бойових плавців – спеціально натренованих бійців спеціального призначення, навчених вести диверсійну діяльність в тилу ворога та оперувати надмалими підводними човнами. На той час технологія виробництва та компонування цих човнів була далека від досконалості і військовослужбовці цього підрозділу фактично погоджувалися тестувати прототипи цієї техніки у бойових умовах, що призводило до серйозних втрат. Враховуючи добровільні засади підрозділу, а також винятковий ступінь

⁴¹ Lüdde-Neurath W. Unconditional surrender : a memoir of the last days of the Third Reich and the Dönitz administration. Annapolis, Md.: Naval Institute Press, 2010. P. 19.

⁴² Beevor A. Berlin: the downfall. London: Penguin Books, 2003. P. 154.

самопожертви його членів в поєднанні з гарною результативністю⁴³ – його діяльність не могла не викликати захват у командування. Існує навіть думка, що особовий склад цього підрозділу було вибрано Гітлером у якості особистої охорони свого бункера в Берліні замість дискредитованих в його очах військовослужбовців СС. Втім, висновок щодо правдивості цього твердження буде даний у наступних розділах.

Наприкінці Другої світової війни Карл Дьоніц був одним з небагатьох військових, які ще не втратили поваги та довіри Гітлера. Як наслідок, саме гросс-адмірала було призначено командуючим німецькою армією на півночі⁴⁴. Те, що на цю посаду було призначено не фельдмаршала чи генерала Вермахту, багато говорить про розчарування Гітлера у сухопутних силах. Водночас, цей факт також яскраво демонструє ставлення фюрера та його довіру до постаті Дьоніца. Подібної думки дотримувався і директор ЦРУ генерал Брайан Конрад, який у своєму листі зазначав, що «призначення Дьоніца відобразило все більшу недовіру Гітлера до керівників армії та Гімmlера. Як кадровий офіцер, Дьоніц отримав командування збройними силами через те що він, як офіцер флоту, зміг уникнути тієї недовіри, що її відчував Гітлер до армії з 20 липня 1944 року»⁴⁵.

Таким чином, можна констатувати, що на фоні дискредитованих головнокомандувачів сухопутних і повітряних сил, а також військ СС гросс-адмірал Дьоніц виглядав просто таки стовпом націонал-соціалізму, який навіть у доволі непростий час здатен продемонструвати лояльність присязі, ініціативність на своїй посаді та рішучу несхильність до капітулянтських настроїв. Більше того, результативність Крігсмаріне в порівнянні з

⁴³ Згідно з німецькою статистикою, один з підрозділів K-Verbande, оснащений підводними човнами «Seehund» завдав супротивнику втрат у 93.000 тон, а згідно з англійською - 120.000 тон. See Blocksdorf H. South Yorkshire: Pen & Sword Military, 2008. P. 111.

⁴⁴ Villatoux P., Aiolfi X. Final archives of the Fuehrerbunker. Philadelphia & Oxford: Casemate Publishers, 2020. P. 117.

⁴⁵ Письмо директора розвідки США Брайона Конрада 1945 год. ЦА ФСБ рф. Ф. К-1 ос, оп. 4, д. 16, л. 28-38.

систематичними поразками Вермахту та Люфтваффе зарекомендувала гросс-адмірала як людину компетентну у військових питаннях.

Складно сказати напевне, чим керувався Гітлер, коли вимагав у Дьоніца надіслати до обложеного Берліна підкріплення зі складу військовослужбовців Крігсмаріне повітряним шляхом. Тим не менш, через призму історико-антропологічного аналізу, можна припустити, що адресуючи свій наказ саме Крігсмаріне в цілому та Дьоніцу як їх головнокомандувачу особисто Гітлер мав найбільше шансів на те, що його наказ буде не тільки почутий, але й виконаний. Принаймні, особистісний чинник німецького гросс-адмірала давав змогу припустити, що він точно намагатиметься вжити необхідних заходів для того, щоб забезпечити формування батальйонів та створення повітряного мосту.

Тим не менш, незважаючи на те, що наказ Гітлера було донесено до Дьоніца, перед гросс-адміралом стояло надскладне завдання: сформувати збірні підрозділи військовослужбовців Крігсмаріне та в умовах тотальної переваги ворожої авіації організувати повітряний міст до обложеного Берліна для перекидання туди підкріплень.

Розділ 2. Перебіг операції «Райхсканцелярія»

2.1. Характеристика особового складу батальйонів

Як вже було сказано раніше, початок операції «Райхсканцелярія» припав на 22 квітня. За сумісництвом саме цього дня у фюрербункері в Берліні було проведено останню нараду. Один з її учасників, особистий стенографіст Гітлера, жодним чином не згадує про наказ Гітлера про перекидання підрозділів Крігсмаріне до міста. Тим не менше, важливим результатом наради стало те, що Гітлер твердо вирішив, що залишається в Берліні та особисто керуватиме обороною столиці «тисячолітнього Райху»⁴⁶. Враховуючи той факт, що нарада закінчилася близько 8 години вечора⁴⁷, а телефонна розмова Карла Дьоніца з капітаном Ассманом відбулася опівночі, цілком можна припустити, що в цей час Гітлер, ознайомившись зі стратегічною обстановкою в Берліні, вирішив терміново посилити гарнізон міста. Тим не менш, коли б фюрер не ухвалив рішення про необхідність проведення операції «Райхсканцелярія», повідомити про нього, за посередництвом капітана Ассмана, гросс-адміралу він зміг би все одно не раніше пізнього вечора. Справа в тому, що сам Дьоніц, за спогадами адмірала Люде-Нейрата, прибув до свого нового штабу у місті Пльон і під'єднався до системи зв'язку тільки пізно ввечері⁴⁸. Сам капітан Ассман, на жаль, спогадів не залишив, а гросс-адмірал Дьоніц у своїх мемуарах жодним чином не згадує про цей телефонний дзвінок⁴⁹. Тим не менш, аналіз архівних

⁴⁶ Из воспоминаний стенографиста рейхсканцелярии Г. Херргезеля о последнем совещании у А. Гитлера 22 апреля 1945 года.

⁴⁷ Там же, с. 272

⁴⁸ Lüdde-Neurath W. Unconditional surrender: a memoir of the last days of the Third Reich and the Dönitz administration. Annapolis, Md.: Naval Institute Press, 2010. P. 22.

⁴⁹ Donitz K. Memoirs: Ten Years and Twenty Days. Greenhill Books, 1990. P. 435-436. Варто також зазначити, що у своїх мемуарах гросс-адмірал неначе спеціально ігнорує всі події, що сталися у проміжку між 22 та 30 квітня. See Ibid, p. 436-437.

матеріалів дає право стверджувати, що саме з телефонного дзвінка капітана Ассмана розпочалося виконання операції «Райхсканцелярія».

Перш за все, треба надати певні пояснення щодо назви операції. Справа в тому, що в архівних документах жодної спеціальної назви операції не зафіксовано, тим не менш її перший дослідник Гюнтер Отт охрестив її «Райхсканцелярія», щоб виділити серед решти схожих заходів зі створення повітряного мосту з метою подальшого постачання гарнізону Берліна⁵⁰. Саме тому автор роботи вирішив використовувати саме цю назву аби продемонструвати, що в обох дослідженнях йдеться про одну й ту саму операцію.

Варто зазначити, що Головнокомандування Крігсмаріне доволі завзято підійшло до виконання операції і приготувало для перекидання до Берліна наступні підрозділи:

- «пожежний» батальйон (Alarmbatl), особовий склад якого перебував у різних місцях дислокації. 288 солдатів мали бути доправлені до Берліна на гідролітаках, що дислокувалися на базі морської авіації в Пютніц (поблизу міста Рибніц). Ще 175 солдатів мали вилітати з аеропорту Тутов (Передня Померанія)⁵¹. Далі – підрозділ А.

- зведений батальйон, особовий склад якого нараховував 472 військовослужбовці і базувався у місті Росток. Переліт до Берліна планувалося здійснити з аеропорту міста⁵². Далі – підрозділ В.

Перекидання цих підрозділів до Берліна планувалося здійснити у ніч з 25 на 26 квітня, адже саме в цей період у розпорядження командування Крігсмаріне буде надано необхідну кількість транспортної авіації. Тим не менш, очевидно усвідомлюючи той факт, що 935 солдатів аж ніяк не

⁵⁰ Ott G. Unternehmen «Reichskanzlei» Teil des Reports über die Transportflüge von und nach Berlin im April 1945. *Jet & Prop* 4, 1995. P. 43.

⁵¹ Kriegstagebuch des Oberkommandos der Kriegsmarine (OKM) in der Zeit vom 21. April bis 1. Mai 1945 und die russische Übersetzung. ЦАМО рф. Фонд 500. Опись 12453. Дело 31. С. 4.

⁵² Dort.

вистачить для суттєвого посилення гарнізону Берліна, командування Крігсмаріне ухвалило рішення щодо залучення більших сил і додатково виділило ще один підрозділ. Цей зведений батальйон мав складатися з 1000 моряків, які дислокувалися на острові Фемарн (на північ від міста Любек, за 18 км від узбережжя Данії) – далі підрозділ С. Їх мали доправити до міста Вісмар, а потім до аеропорту Рерік, звідки вони мали бути доправлені до Берліна. Перекидання цього підрозділу, очевидно через велику кількість особового складу, було заплановано вже на ніч з 26 на 27 квітня⁵³. Однак, очевидно, через критичну обстановку на фронті, план зазнав суттєвих змін і 800 військовослужбовців з цього підрозділу було відправлено у розпорядження командування групи армій «Вісла». Таким чином, особовий склад батальйону з острова Фемарн було значно урізано і замість 1000 солдатів гарнізон Берліна міг розраховувати лише на скромне поповнення у вигляді 200 військовослужбовців.

У літературі можна наштовхнутися на думку про те, що зведені підрозділи моряків отримали назву «Гросс-адмірал Дьоніц». Зокрема, таку інформацію серед інших наводить дослідник Ентоні ле Тісьєр, посилаючись при цьому на, дослівно, «певну кількість радянських джерел»⁵⁴. Цю думку також підтримує російський дослідник Григорій Кісельов⁵⁵, французький вчений Жорж Бернаж⁵⁶ та німецький вчений Вільгельм Тіке⁵⁷, а також низка інших дослідників. Тим не менш, жодного підтвердження цієї інформації в архівних джерелах виявити не вдалося. Очевидно, причина подібної помилки криється у тому, що всі дослідники послуговувалися радянськими джерелами. Воєнний історик Ілля Мощанський, аналізуючи рапорти

⁵³ Dort.

⁵⁴ Tissier le, T. The Battle of Berlin 1945. London: Cape, 1988. P. 182.

⁵⁵ Киселев Г. Неудобная правда о взятии Рейхстага. Поиск, исследование, реконструкция. Калининград: Живем, 2017. С. 271.

⁵⁶ Бернаж Ж. Берлин 1945. Агония «Тысячелетнего» Рейха. Москва: Эксмо, 2007. С. 146.

⁵⁷ Tieke W. Das Ende zwischen Oder und Elbe: Der Kampf um Berlin 1945. Motorbuch-Verlag, 1981. P. 361-362, 369.

радянської розвідки, зазначає, що у них ще на початку березня 1945-го року йдеться про факт існування дивізії «гросс-адмірал Дьоніц», що складалася з семи батальйонів морської піхоти⁵⁸. Тим не менш, дослідник, співставивши ці дані з німецькими джерелами, не знайшов їм підтвердження. Враховуючи цей факт, а також те, що підрозділи для здійснення операції «Райхсканцелярія» формувалися не в березні, а наприкінці квітня, можна говорити про свідому чи несвідому фальсифікацію радянської розвідки та про фактологічну помилку зарубіжних дослідників.

Таким чином, інформація про те, що збірні підрозділи отримали назву «гросс-адмірал Дьоніц», скоріше за все, не відповідає дійсності. До того ж, як вже зазначалось вище, до Берліна планувалося перекинути не один батальйон, а три, які, в свою чергу були зведеними підрозділами, тому вельми сумнівним виглядає факт надання їм спільної власної назви. Так, батальйони та полки у складі однієї дивізії Вермахту дійсно мали спільний номер, те саме стосувалося й полків та дивізій Ваффен-СС – це робилося задля полегшення процесу встановлення приналежності підрозділу. Традиція давати особисті назви полкам переважала саме в структурі Ваффен-СС, однак навіть у цих підрозділах полки у складі однієї дивізії мали різні назви, а не однакові. Таким чином, можна констатувати, що факт надання трьом батальйонам (які не були зведені в один полк чи іншу формацію) спільної назви є вкрай нехарактерним для збройних сил Третього Райху і до цієї інформації варто ставитися зі скепсисом.

На жаль, серед архівних документів поки що не знайдено чіткої інформації про особовий склад згаданих вище підрозділів. Однак у своїх показах, даних вже в радянському полоні, комендант оборони Берліна генерал Хельмут Вейдлінг згадував, що 26 квітня під час телефонної розмови начальник штабу сухопутних військ генерал Кребс повідомив йому, що

⁵⁸ Мощанский И. У стен Берлина. Москва: Вече, 2010. URL: http://loveread.ec/read_book.php?id=74459&p=17 (дата останнього звернення 18.04.2024)

адмірал Дьоніц надішле до Берліна підкріплення зі складу кращих частин флоту – кадровий склад шкіл підводників у кількості 3 маршових батальйонів⁵⁹.

Німецький дослідник Вернер Хаупт подає трохи іншу інформацію. Так, за його даними, до Берліна мали бути доправлені саме батальйони морської піхоти Крігсмаріне⁶⁰. Одразу варто наголосити на тому, що назву «морська піхота» в жодному разі не варто розуміти буквально, адже за нормальних обставин вона використовується для позначення підрозділу спеціального призначення, бійці якого володіють навиками морського десанту та ведення бойових дій в прибережній території. Річ у тім, що у німецькій армії банально не було підрозділів морської піхоти, а під час десантування з моря, її роль виконували звичайні підрозділи Вермахту. Тому варто критично підходити до аналізу наявної інформації щодо особового складу зведених підрозділів.

На превеликий жаль, в документах штабу Крігсмаріне не виявлено інформації щодо того, з яких саме частин було створено зведені підрозділи. Втім, знаючи місця їх дислокації можна спробувати зробити припущення щодо цього питання. Наприклад, відштовхуючись від наведеної вище заяви генерала Кребса про кадровий склад шкіл підводників можна спробувати ідентифікувати ці навчальні підрозділи.

Так, у безпосередній близькості до місця розташування штабу гросс-адмірала Дьоніца розміщувалися як мінімум два учбових підрозділи підводного флоту Крігсмаріне: школа підводників у місті Мюрвік та 24-та (учбова) флотилія підводних човнів, що базувалася в Екернфьорді⁶¹. Враховуючи той факт, що ця флотилія була розформована в березні 1945

⁵⁹ Из записок коменданта Берлина генерала Вейдлинга о последних днях третьей империи. «Военно-исторический журнал», 1961, № 10, стр. 89-98, № 11, стр. 83-92.

⁶⁰ Хаупт В. Сражение за Берлин. Штурм цитадели Гитлера 1945. Москва: Центрполиграф, 2014. С. 119.

⁶¹ Залесский К. Кригсмарине. Военно-морской флот Третьего Рейха. Москва: Яуза, 2005. С. 29.

року, цілком вірогідним виглядає припущення, що її особовий склад – інструктори та їх учні – могли бути використані як сухопутні війська.

Не можна також ігнорувати той факт, що у місті Росток, де базувався вже згаданий вище зведений батальйон Крігсмаріне (В), розташовувалася 26-а флотилія підводних човнів, що виконувала учбові функції, а недалеко від зведеного підрозділу (С) на острові Фемарн функціонували одразу дві учбові флотилії. У місті Кіль базувалася 19-а флотилія підводних човнів, а в місті Травемюнде – 25-а. Всі три флотилії зберігали боєздатність та продовжували свою діяльність аж до капітуляції Німеччини⁶².

Саме тому, цілком вірогідно, що дані надані генералом Кребсом, є вірними, і особовий склад батальйонів принаймні частково складався з курсантів шкіл підводників Крігсмаріне.

Наразі, складно визначити, яку саме частину особового складу підрозділів могли становити підводники. Існують дані про те, що до складу 24-ї флотилії (за весь час її існування) входило 53 підводні човни, до 26-ї – 7, а до 19-ї – 4. 25-та флотилія підводних човнів у своєму складі не мала, адже фактично була торпедною школою. Враховуючи приблизну кількість особового складу німецького підводного човна – близько 50 осіб, можна порахувати скільки військовослужбовців входило до тієї чи іншої флотилії⁶³. Однак, варто ще раз повторити, що цифри ці є приблизними і стовідсотково покладатися на них не варто.

Тим не менш, припущення щодо особового складу батальйонів можна робити не лише зі спогадів генерала Вейдлінга.

Так, наприклад, історик Ентоні ле Тісьєр зазначає, що «пожежний батальйон», що розташовувався в Тутові, складався зі штабу, трьох рот

⁶² Там же, с. 29-30.

⁶³ Як умовний критерій було взято найбільш поширений у Крігсмаріне тип підводного човна - U-Boot-Klasse VII. See Miller D. U-boats: history, development and equipment 1914-1945. London: Conway Maritime Press, 2000. P. 27.

морських курсантів та роти кадетів (кандидатів в морські офіцери). Командиром батальйону було призначено Франца Кульмана⁶⁴.

Судити про стан цього пожежного (А) батальйону можна також з його назви, адже сама класифікація цього підрозділу як «пожежного» вказує на те, що створювався він наспрощено в умовах критичної обстановки на фронті і складався з будь-яких підрозділів, що перебували в потрібному районі. Зазвичай до таких «пожежних команд» входили військовослужбовці штабів та підрозділи матеріального забезпечення і постачання, тобто люди, які за нормальних умов не мали брати безпосередньої участі у бойових діях⁶⁵.

Найчастіше такі підрозділи створювалися для досягнення певної конкретної мети: проведення локального контрнаступу, «затикання дір на фронті» Кількісний склад цих «пожежних» підрозділів був не сталим, а скоріше ситуативним, адже залежав від того, які підрозділи опиняться в потрібному місці у критичний момент. Це стосувалося і пожежного батальйону (А) з Тутова, адже його командир Франц Кульман навіть не встиг внести імена своїх підлеглих до списків особового складу⁶⁶. Тезу може хоча б частково підтвердити той факт, що кількісний склад батальйону є не вельми значним – лише два підрозділи по 288 та 175 осіб відповідно.

Інша мета створення «пожежних» батальйонів – це гарнізонна служба. Згідно з наказом Гітлера, всі німецькі міста мали стати фортецями на шляху ворожого наступу. Оскільки регулярні підрозділи були потрібні Головнокомандуванню на фронті, то найчастіше для їхнього забезпечення гарнізоном створювалися вже згадані батальйони. Забезпечення цих батальйонів зброєю та обмундируванням здійснювалося з арсеналів міст, у яких вони дислокувалися.

⁶⁴ Tissier le T. Race for the Reichstag. Pen & Sword Military, 2010. P. 68.

⁶⁵ 1945-05 Intelligence Bulletin Vol 03 No 09. P. 48. <https://archive.org/details/1945-05IntelligenceBulletinVol03No09-nsia/page/47/mode/2up>

⁶⁶ Дегтев Д., Зефиров М., Зубов Д. Воздушная битва за Берлин. Последнее сражение Люфтваффе 1945. Москва: Центрполиграф, 2017. С. 161-162.

Якщо характеризувати особовий склад батальйону з острова Фемарн (С), то перше, що кидається в очі, це доволі значна кількість військовослужбовців, що входила до нього. На жаль, у спеціалізованій літературі не було знайдено інформацію про те, який саме підрозділи там розташовувалися. Тим не менш, автору роботи вдалося отримати від зарубіжних колег фрагмент карти Крігсмаріне, на якій позначено острів Фемарн⁶⁷. Зокрема, на ній нанесено дві батареї берегової артилерії, встановлені на острові, – важка батарея «Принц Гайнріх» та середня батарея «фон Бісмарк». Можна припустити, що особовий склад цих батарей і було мобілізовано до зведеного батальйону. Враховуючи той факт, що перевага в Балтійському морі на той час вже повністю належала саме радянському флоту, бойовий потенціал двох батарей, одна з яких мала на озброєнні лише 105мм польові гармати⁶⁸, для Головнокомандування Крігсмаріне був невисоким. У своєму дослідженні український історик Андрій Харук зазначає, що особовий склад берегових батарей був збірним і комплектувався військовослужбовцями Вермахту, Крігсмаріне та Люфтваффе⁶⁹. Найчастіше до таких підрозділів потрапляли солдати, які за станом свого здоров'я були нездатні нести службу у фронтових підрозділах⁷⁰.

До того ж, безпосередня близькість острова Фемарн до узбережжя Данії, окупованої німецькими військами, дає підстави стверджувати, що цей напрям воєнних дій не був пріоритетним для німецького Головнокомандування і, як наслідок, ці підрозділи, скоріше за все, дійсно комплектувалися особовим складом та отримували озброєння за залишковим

⁶⁷ Див. Додаток А.

⁶⁸ Йдеться про батарею «фон Бісмарк», про це свідчить її позначка на карті. Про значення німецьких позначок See German Military Symbols 1944. Washington (War Department): Military Intelligence division, 1944. P. 350.

⁶⁹ Солдати вермахту та крігсмаріне мали оперувати гарматами батарей та виконувати функції берегової оборони, в той час, як військовослужбовці люфтваффе оперували зенітною артилерією, що захищала берегові батареї. Див. Харук А. Артиллерия вермахта. Москва: Эксмо, 2010. URL: http://loveread.ec/read_book.php?id=75965&p=16#gl_14 (дата останнього звернення 17.04.2024)

⁷⁰ Там же.

принципом. Наведені факти переконливо свідчать про бойову цінність таких підрозділів.

Однак дві батареї берегової артилерії були не єдиними німецькими підрозділами, що розташовувалися на острові. На вже згадуваній карті знаходимо позначки двох «Peilstation». У довіднику, присвяченому німецьким топографічним позначкам та їхньому розшифруванню, знаходимо інформацію про те, що це слово позначає «direction finding station», тобто пеленгаторну станцію⁷¹. За спогадами німецьких пілотів, саме на острові Фемарн функціонували радарні установки, що допомагали наводити нічні винищувачі на ціль⁷². Це також підтверджують дані російських дослідників, які стверджують, що цими радарми були РЛС «Фрейя», з операторів яких і створено цей батальйон⁷³. Цікаво, що вже згадуваний у цьому розділі Ентоні ле Тісьєр також наводить інформацію, що батальйон, який він назвав «гросс-адмірал Дьоніц», складався з операторів радарів⁷⁴. Втім, беручи до уваги той факт, що навряд чи особовий склад операторів РЛС нараховував 1000 осіб, можна зробити припущення, що крім них до збірного підрозділу ввійшли військовослужбовці двох берегових батарей острова, а також особовий склад двох учбових флотилій Крігсмаріне (19-ї та 25-ї), що розташовувалися неподалік від місця формування батальйону. На користь останнього припущення можуть говорити результати дослідження Гюнтера Отта, який стверджує, що до батальйону також увійшли моряки-курсанти та кандидати у морські офіцери 1926-1927 років народження, яких загітували записатися до батальйону для «особистої охорони фюрера»⁷⁵.

⁷¹ German Military Symbols 1944. Washington (War Department): Military Intelligence division, 1944. P. 338.

⁷² Йонен В. Ночные эскадрильи люфтваффе. Записки немецкого летчика. Москва: Центрполиграф, 2005. С. 113.

⁷³ Дегтев Д, Зефиоров М, Зубов Д. Чудо-оружие люфтваффе. Битва из будущего 1945. Москва: Центрполиграф, 2016. С. 104.

⁷⁴ Tissier le, T. The Battle of Berlin 1945. London: Cape, 1988. P. 182.

⁷⁵ Ott G. Unternehmen «Reichskanzlei» Teil des Reports über die Transportflüge von und nach Berlin im April 1945. Jet & Prop 4, 1995. P. 46.

Таким чином, за планами Головнокомандування Крігсмаріне, до оточеного Берліна мало бути доправлено 1135 військовослужбовців, які мали різний ступінь бойової підготовки. У випадку з операторами радарів «Фрейя» з острова Фемарн (С) мова йде про суто технічних спеціалістів, чия головна перевага полягала у їх вмінні експлуатувати радарні установки, а не брати участь у бойових діях. Те саме стосується моряків-підводників, чиї навички дозволяли їм вести успішні бойові дії на морі у складі екіпажів німецьких субмарин. Якщо говорити про юнаків-курсантів, то той факт, що вони погодилися брати участь у такій ризикованій операції, яскраво свідчить про ступінь їх ідеологічних переконань, тим не менш, те, що вони не пройшли навіть базового піхотного вишколу, зводить майже нанівець їх бойову цінність. Більше-менш адекватний бойовий вишкіл міг бути тільки у підрозділів берегової оборони Крігсмаріне, які, в силу своїх обов'язків, фактично несли службу у якості сухопутних підрозділів (С).

До того ж, гарнізон Берліна не стільки відчував брак особового складу, скільки зброї, амуніції, продовольства та медикаментів, тому підкріплення у кількості 1135 солдатів Крігсмаріне хоч і було не зайвим, однак все ж не могло суттєво посилити берлінський гарнізон та схилити шальки терезів у битві за місто на німецький бік.

Очевидно, так само вважав і Гітлер, адже вже 25 квітня об 19:00 надіслав адміралу Дьоніцу радіограму з вимогою залучити до операції додаткові підрозділи⁷⁶. Як і в минулому випадку, Головнокомандування Крігсмаріне діяло оперативно і вже станом на 21:30 ухвалило рішення про виділення потрібних підрозділів. До другої хвили підкріплень увійшли:

- Два фортечних полки з міста Кіль – 3500 осіб
- Фортечні батальйони з острова Зільт – 2500 осіб

⁷⁶ Kriegstagebuch des Oberkommandos der Kriegsmarine (OKM) in der Zeit vom 21. April bis 1. Mai 1945 und die russische Übersetzung. ЦАМО РФ. Фонд 500. Опись 12453. Дело 31. С. 11-12.

- Батальйон курсантів та новобранців школи унтер-офіцерів в Екернфьорді – 600 осіб
- 3 екіпажів кораблів – 1500 осіб
- 3 особового складу підрозділів, що перебували в підпорядкуванні начальника служби транспорту у місті Каппельн – 1000 осіб

Одразу варто пояснити, що так звані фортечні батальйони – це умовно споріднені підрозділи з пожежними батальйонами з тієї лише відмінністю, що їх основним завданням було несення гарнізонної служби. Якщо говорити про підрозділ, сформований з особового складу екіпажів кораблів, то подібна практика застосовувалася армійським Головнокомандуванням у зв'язку з усвідомленням того, що німецька перевага на морі втрачена назавжди та через нагальну потребу підкріплень на Східному фронті. У своїх мемуарах Карл Дьоніц зазначав, що найчастіше такі підрозділи комплектувалися з членів екіпажів підводних човнів та плавзасобів, будівництво яких не могло бути завершено у найближчому майбутньому⁷⁷. У випадку з особовим складом служби транспорту міста Каппельн, то тут, скоріше за все, йдеться про підрозділи, чий склад та озброєння приблизно дорівнювало загонам фольксштурму.

У рамках цієї характеристики варто враховувати ще той факт, що на нарадах Головнокомандування Крігсмаріне обговорювався факт катастрофічної нестачі озброєння для цих батальйонів. Зокрема, робилися спроби будь-що знайти спосіб адекватно озброїти підрозділи. Саме тому було вирішено реквізувати потрібну зброю в особового складу підрозділів берегової оборони та зенітної артилерії⁷⁸. Тим не менш, виглядає вкрай малоімовірним той факт, що ці підрозділи таки отримали повноцінне озброєння, бо, як не складно здогадатися, найбільшу кількість піхотного

⁷⁷ Donitz K. Memoirs: Ten Years and Twenty Days. Greenhill Books, 1990. P. 433.

⁷⁸ Kriegstagebuch des Oberkommandos der Kriegsmarine (OKM) in der Zeit vom 21. April bis 1. Mai 1945 und die russische Übersetzung. ЦАМО РФ. Фонд 500. Опись 12453. Дело 31. С. 12.

озброєння мали саме сухопутні війська, які в умовах краху фронту в квітні-травня 1945 року потребували її самі.

Станом на 25 квітня лише фортечні батальйони з фортеці Кіль та особовий склад школи унтер-офіцерів в Екернфьорді були повністю боєздатними і готовими до введення у бій. Однак, так само, як і бійці фольксштурму, вони були озброєні гвинтівками та кулеметами зарубіжного зразка, що вкрай обмежувало їхню бойову спроможність⁷⁹.

Наскільки можна зрозуміти з документів, підрозділи другої хвилі підкріплень мали бути доправлені в Берлін саме сухопутним шляхом, адже жодних згадок про перебазування їх на аеродроми чи виділення для їх транспортування літаків у джерелі не знайдено. Це припущення частково підтвердило дослідження Ерла Земке, який зазначає, що згідно з наказом Гітлера Дьоніцу від 25 квітня, підкріплення для гарнізону Берліна мали бути надіслані повітрям, а підкріплення для підрозділів, що тримають фронт навколо міста, – по воді та суходолом⁸⁰.

Таким чином, незважаючи на те, що ці підрозділи порівняно з батальйонами першої хвилі мали надати гарнізону Берліну доволі солідне поповнення – 8100 військовослужбовців, стан їхнього матеріально-технічного забезпечення та підготовки залишав бажати кращого. До того ж, такий кількісний склад реальних підкріплень існував лише на папері, адже готовими до введення у бій були тільки два підрозділи, у складі яких налічувалося 4100 військовослужбовців.

Тим не менш, рахуючи сумарно кількість особового складу всіх підрозділів двох хвиль прогнозованих підкріплень, можна констатувати, що на захист Берліна Головнокомандування Крігсмаріне планувало відправити близько 9235 військовослужбовців.

⁷⁹ Dort, с. 12.

⁸⁰ Ziemke, E. The battle for Berlin: end of the Third Reich. New York: Ballantine Books, 1968. P. 94.

Втім, знайти війська для здійснення операції «Райхсканцедарія», для Карла Дьоніца було лише половиною справи. Основна проблема полягала в можливості їхнього доправлення до Берліна повітряним шляхом.

2.2. Організація повітряного мосту до Берліна

Як вже було згадано раніше, підрозділи Крігсмаріне були розкидані на аеродромах Рерік, Тутов, Пютніц та Росток. Варто окремо наголосити на тому, що навіть побіжний аналіз географічного розташування підрозділів дозволяє стверджувати, що вони були розкидані на великій відстані один від одного. З одного боку, це ускладнювало логістичне забезпечення операції, адже набагато легше було б зосередити необхідну кількість транспортних літаків на одному аеродромі, а не розпорошувати їх по трьох різних аеродромах. З іншого ж боку, це збільшувало шанси на успіх повітряного мосту, адже транспортні літаки, що не були здатні розвинути велику крейсерську швидкість, були легкими цілями для винищувачів ворога не тільки у повітрі, але й на аеродромах, адекватний захист яких німецька протиповітряна оборона вже не могла забезпечити. В умовах тотального панування у повітрі авіації країн антигітлерівської коаліції, велике скупчення транспортних літаків на аеродромі могло привернути увагу винищувачів чи штурмовиків ВПС союзників, що, в свою чергу, призвело б до знищення літаків на землі та до краху всієї операції. Той факт, що кожен підрозділ мав бути перекинутий з різного аеродрому, міг стати ключовим фактором для успіху операції.

Транспортні літаки Люфтваффе мали подолати не вельми близький шлях. Наприклад, шлях від Реріка до Берліна становив 234 кілометри, від Тутова – 180 кілометрів, від Росток – 220 кілометрів, від Пютніц – 235 кілометрів. Враховуючи той факт, що максимальна швидкість основного транспортного літака Люфтваффе Ju-52 становила всього 250 кілометрів на

годину⁸¹, то вони б мали провести у повітрі приблизно годину, перш ніж успішно приземлитися на одному з аеродромів Берліна. Беручи до уваги той факт, що всі літаки мали б бути завантажені десантом та боєприпасами, стає зрозумілим, що їх і без того невелика максимальна швидкість зменшувалася, і, як наслідок, час потрібний на переліт до Берліна пропорційно збільшувався.

Як нескладно здогадатися, в умовах панування у повітрі літаків антигітлерівської коаліції, кожна зайва хвилина, проведена у повітрі, загрожувала транспортним літакам знищенням. Очевидно, саме з цих міркувань головнокомандування Крігсмаріне вирішило проводити цю транспортну операцію саме у ніч з 25 на 26 квітня⁸², адже темний час доби дозволяв принаймні частково зменшити загрозу знищення транспортних літаків авіацією супротивника та вогнем зенітних батарей. Однак, з іншого боку, завдання поставлене перед пілотами Люфтваффе також ускладнювалося, адже від них вимагалось посадити свої літаки з десантом в умовах нічної темряви.

Тим не менш, подібні труднощі не лякали головнокомандувача Крігсмаріне гросс-адмірала Дьоніца, який бажав будь-що виконати завдання свого фюрера. Саме тому, на вже згаданих аеродромах станом на 25 квітня, почали зосереджуватися транспортні літаки повітряного флоту «Райх»:

- на аеродромі Реріка базувалися ескадрилії TGr 30 та Gruppe Uhl. На їх озброєнні перебували 27 двомоторних тактичних бомбардувальників He-111 H-20.

⁸¹ Саме таку цифру подає дослідник Мортен Йессен у своєму дослідженні See Jessen M. The Junkers Ju 52: the Luftwaffe's workhorse. London: Greenhill, 2002. P. 5. На офіційному сайті промислового концерну «Юнкерс», що виробляв транспортний літак Ju-52 зазначено, що його максимальна швидкість становила 290 кілометрів на годину. Очевидно, що швидкість літака залежала від двигунів, які були встановлені на ньому. URL: <https://hugo.junkers.de/blog/flugzeuge/junkers-ju-52-3m/> (дата останнього звернення 20.04.2024)

⁸² Kriegstagebuch des Oberkommandos der Kriegsmarine (OKM) in der Zeit vom 21. April bis 1. Mai 1945 und die russische Übersetzung. ЦАМО рф. Фонд 500. Опись 12453. Дело 31. С. 4.

- на аеродромі Тутов перебувала ескадрилія Grossraumtransportstaffel (дослівно «транспортна ескадрилія для перевезення великих вантажів»), у складі якої знаходилося 23 трьохмоторні транспортні літаки Ju-52. Також на цьому аеродромі знаходився як мінімум один Fw-200 з K.G. 40.
- на морській базі в Пютніц знаходилося 15 Ju-52 модифікації «М» (була пристосована для посадки на водну поверхню), що входили до складу TG 1⁸³.

Саме ці підрозділи мали взяти на себе завдання з доставки в оточений Берлін солдатів Крігсмаріне. Як можна помітити, вже на цьому етапі кількісний склад підкріплень значно зменшився, адже, з невідомих причин, жодних транспортних літаків для зведеного батальйону з Ростока німецьким головнокомандуванням виділено не було⁸⁴. Всі інші підрозділи першої хвилі підкріплень мали бути доставлені до Берліна. Підрозділи другої хвилі, як і прогнозувалося раніше, транспортної авіації не отримали і мали діставатися до району Берліна сухопутним шляхом. Їх спроби, якщо такі звичайно були, закінчилися невдачею, адже, як згадував генерал Вейдлінг «маршові батальйони, про які говорив генерал Кребс так і не прибули. Вони не змогли пройти або були перехоплені іншими командними інстанціями поза Берліном. Встановити куди вони поділися було неможливим»⁸⁵. Таким чином, підрозділи підкріплення другої хвилі, що нараховували у своєму складі 8100 солдатів так і не змогли посилити гарнізон міста.

На початку битви за Берлін під німецьким контролем перебувало два аеропорти – Темпельгоф, що знаходився у центральній частині міста, та Гатов, на його північно-західній окраїні. Тим не менш, вже 22 квітня

⁸³ Peg M. Transporter Volume Two: Luftwaffe Transport Units 1943-1945. Classic Publications, 2007. P. 178.

⁸⁴ Ibid.

⁸⁵ Из записок коменданта Берлина генерала Вейдлинга о последних днях третьей империи. «Военно-исторический журнал», 1961, № 10, стр. 89-98, № 11.

аеродром Темпельгоф було захоплено радянськими військами⁸⁶, і станом на 26 квітня під німецьким контролем залишався останній аеропорт міста – Гатов. Назвати аеропорт Гатова придатним для посадки літаків можна було лише умовно, адже на його території точилися жорстокі бої. Лише завдяки зусиллям зведених підрозділів фольксштурму та курсантів Люфтваффе⁸⁷, а також підтримці гармат башти протиповітряної оборони в районі Зоопарку⁸⁸ німецьким військам вдавалося тримати під контролем злітно-посадкову смугу. Тим не менш, радянські війська продовжували свої атаки, і аеропорт перебував під сильним артилерійським вогнем, що значно ускладнювало посадку на ньому транспортних літаків з десантом. Єдиною доступною альтернативою для німецьких пілотів залишалася посадка на проспектах Берліна, які були достатньо широкими для літаків. Іншими словами, німецькі пілоти мали обирати між посадкою в аеропорті, за контроль над яким точилися бої і який перебував під вогнем артилерії, та не менш ризикованою посадкою на одному з проспектів Берліна, що не були пристосовані для використання у якості злітно-посадкової смуги.

На перший погляд, завдання, що постало перед німецькими пілотами, може здатися абсолютно нереальним. Втім, у практиці німецького командування вже були випадки цілком успішного проведення подібних операцій. У якості прикладу можна згадати досвід створення повітряного мосту до міста-фортеці Бреслау. Коли місто було взято в котел радянськими військами і потребувало підкріплення, Гітлер віддав наказ про будівництво імпровізованого аеродрому на вулиці Кайзер-штрассе⁸⁹. Враховуючи той

⁸⁶ Baur H. I Was Hitler's Pilot. The Memoirs Of Hans Baur. Yorkshire: Frontline Books, 2013. P. 122.

⁸⁷ Дегтев Д., Зефіров М., Зубов Д. Воздушная битва за Берлин. Последнее сражение Люфтваффе 1945. Москва: Центрполиграф, 2017. С. 175.

⁸⁸ Куровски Ф. Битва за Рейх. Последние бастионы Гитлера 1944-1945. Москва: Центрполиграф, 2015. С. 346.

⁸⁹ Вулиця мала протяжність у 1500 метрів та достатню ширину для посадки транспортного літака Ju-52. Див. Дегтев Д., Зубов Д. Воздушные извозчики вермахта. Транспортная

факт, що місто-фортеця зазнавало щоденних обстрілів з боку радянської артилерії та авіаційних нальотів, подібний захід може здатися нереалістичним. Тим не менш, аеродром повністю виконав поставлене перед ним завдання, і за весь час його функціонування до міста було доставлено близько трьох тисяч тон вантажів та евакуйовано близько 6 тисяч поранених⁹⁰.

Саме тому, очевидно, спираючись на вдалий досвід Бреслау, німецьке Головнокомандування віддало наказ про побудови злітно-посадкової смуги на Шарлоттенбург-штрассе. Керувати роботами мав особистий пілот Гітлера генерал Ганс Баур, який став до виконання цього завдання 25 квітня⁹¹. Таким чином, у разі неможливості здійснення посадки в аеропорті Гатова німецькі пілоти могли спробувати приземлитися на Шарлоттенбург-штрассе.

Рано вранці 26 квітня перші 5 транспортних літаків, залучених до виконання операції «Райхсканцелярія», піднялися у повітря з аеродрому Тутов. Три Ju-352 на борту яких знаходилися бійці «пожежного» батальйону (А), успішно подолавши всі складнощі все-таки змогли приземлитися на аеродромі Гатова. Незважаючи на сильний обстріл радянської артилерії, пілоти Люфтваффе змогли не тільки висадити бійців Крігсмаріне, але й взяти на борт поранених. Вся операція із завантаження зайняла близько 20 хвилин, після чого всі три літаки повернулися в аеропорт Тутова⁹².

Ще два транспортні літаки потрапили під сильний зенітний вогонь і були змушені повернути назад. Один з них зазнав важких пошкоджень і був змушений здійснити аварійну посадку, а пілот іншого успішно посадив свій

авиация люфтваффе 1939-1945. Москва: Центрполиграф, 2013. URL: http://loveread.ec/read_book.php?id=52786&p=49 (дата останнього звернення 21.04.2024)

⁹⁰ Заблотский А., Ларинцев Р. "Воздушные мосты" Третьего Рейха. Москва: Вече, 2013. URL: http://loveread.ec/read_book.php?id=52868&p=57 (дата останнього звернення 21.04.2024)

⁹¹ Baur H. I Was Hitler's Pilot. The Memoirs Of Hans Baur. Yorkshire: Frontline Books, 2013 P. 125-126.

⁹² Peg M. Transporter Volume Two: Luftwaffe Transport Units 1943-1945. Classic Publications, 2007. P. 177.

літак у Тутові. Причину своєї відмови від виконання завдання пілот пояснив тим, що він не зміг знайти місця для приземлення – вочевидь, подібне пояснення не задовольнило фельджандармерію, і пілота було заарештовано за звинуваченням у боягузтві⁹³.

Варто зауважити, що пояснення пілота є цілком правдоподібними, адже за свідченнями Манфреда Куделла, що також виконував польоти над Берліном, навігації над містом заважали хмари смогу від пожеж, що палали у місті. Хоч якось орієнтуватися в місті могли лише пілоти, які були родом з Берліна, і які могли впізнавати квартали над якими вони пролітають⁹⁴. Тим не менш, навіть подібні цілком очевидні фактори не могли врятувати німецьких пілотів у разі невиконання ними завдання Головнокомандування.

Про наступні спроби доправити підкріплення в Берлін у відомих науці архівних документах не йдеться, а в літературі багато плутаної інформації. Саме тому було вирішено скористатися дослідженням Гюнтера Отта, який, як випливає з його статті, особисто спілкувався з учасниками операції «Райхсканцелярія».

Наступну спробу здійснити посадку в місті зробив літак Fw-200, що вилетів з Тутова близько 4 ранку. Незважаючи на те, що чотирьохмоторний бомбардувальник був прекрасною мішенню для радянських зенітників, пілоту все ж вдалося приземлитися на аеродромі Гатова, а потім повернутися до рідний аеродром⁹⁵.

Наскільки можна стверджувати, згадані вище 6 літаків були єдиними, що вилетіли з Тутова у напрямку міста. Успішно здійснити посадку у Берліні вдалося лише чотирьом з них – 3 Ju-352 та 1 Fw-200.

Також вночі 26 квітня мали вилетіти літаки з аеродрому Рерік. Ескадрилія, що розташовувалася там, мала на озброєнні тактичні

⁹³ Дегтев Д., Зефіров М., Зубов Д. Воздушная битва за Берлин. Последнее сражение Люфтваффе 1945. Москва: Центрполиграф, 2017. С. 161.

⁹⁴ Там же, с. 190.

⁹⁵ Ott G. Unternehmen «Reichskanzlei» Teil des Reports über die Transportflüge von und nach Berlin im April 1945. Jet & Prop 4, 1995. P. 47.

бомбардувальники He-111, які не були пристосовані для перевезення десанту. Саме тому, на Рерік було частково передислоковано підрозділ так званої «ескадрилі фюрерів» (Die Fliegerstaffel des Führers), куди входили літаки, що використовувалися першими особами Райху. Всього на аеродром було перекинуто три літаки: Fw-200, Ju-290, Ju-352⁹⁶.

Приблизно об 23 годині у повітря піднявся Ju-290 з 50-ма моряками Крігсмаріне на борту, тим не менш, вже через 15 хвилин він був змушений повернутися на аеродром через несправність третього двигуна. Інших спроб дістатися Берліна екіпаж цього літака не здійснював⁹⁷.

Наступним на черзі був Fw-200, що взяв на борт 17 солдатів Крігсмаріне. Наскільки можна зрозуміти, цей «Кондор» був одним з двох особистих літаків Гітлера⁹⁸. Можливо, саме тому під час польоту моряків дуже вразив розкішний салон літака, а екіпаж поспішив накрити брезентом шкіряні пасажирські крісла. Під час підльоту до міста Fw-200 був помічений зенітним прожектором, і по ньому було відкрито шквальний вогонь. Літак зазнав сильних пошкоджень і запалав. Пілот намагався здійснити аварійну посадку в районі міста Вільгельмгорста, однак врізався крилом в один з будинків і розбився. В результаті аварії загинули троє членів екіпажу та п'ятеро моряків⁹⁹.

Останнім літаком, що злетів з аеродрому Рерік о 23:40, був Ju-352, що мав на своєму борту 25 моряків Крігсмаріне. Літак успішно дістався Берліна, однак приземлитися в аеропорті Гатов, що перебував під сильним обстрілом, зміг тільки з третьої спроби. На вимогу пункту керування польотами, пілот мусив почекати, перш ніж вирушити у зворотній рейс для того, щоб взяти на

⁹⁶ Dort.

⁹⁷ Гюнтер Отт реконструює ці події на основі свідчень Інго Еккерна. Dort.

⁹⁸ Williamson M. Fliegerstaffel des Führers (F.d.F.) 1945. URL: <https://weaponsandwarfare.com/2016/11/21/fliegerstaffel-des-fuhrers-f-d-f-1945/> (останній перегляд 22.04.2024)

⁹⁹ Доля цього «Кондора» та його пасажирів реконструйована на основі спогадів Егенгардта Шмічена, Віллі Хюммеля, Бемхатда Льюхера та Якоба Герхарта. Dort, p. 45.

борт групи важкопоранених бійців. Незважаючи на те, що на зворотньому шляху літак отримав дуже сильні пошкодження, пілот зміг дотягнути машину до аеропорту Рехлін, де й здійснив посадку¹⁰⁰.

Наскільки можна зрозуміти з архівних джерел та літератури, другий підрозділ, що входив до «пожежного» батальйону (А) і дислокувався на авіабазі в Пютніц навіть не здійснював спроб дістатися Берліна. Скоріше за все, це пов'язано з тим, що літаки підрозділу, що базувався там були гідропланами і могли приземлятися виключно на водну поверхню. Враховуючи вуличні бої в Берліні та той факт, що жоден з каналів міста не був достатньо широким для Ju-52, можна дійти до висновку, що їх екіпажі не вважали за можливе виконання цього завдання. Хоча не можна виключати того факту, що підрозділ банально міг відчувати нестачу палива чи деталей для ремонту літаків.

Таким чином, в результаті здійснити посадку зміг всього-на-всього один літак Ju-352, що мав на своєму борту 25 моряків Крігсмаріне.

Вже на наступний день, 27 квітня о 12:30 на черговій нараді головнокомандування Крігсмаріне, було вирішено, що подальше перекидання підкріплень до Берліна шляхом повітряного мосту є неможливим через вкрай низьку вірогідність на успішну посадку в місті¹⁰¹. Натомість, Головнокомандування планувало віддати пріоритет операції з постачання гарнізону Берліна боєприпасами, що яскраво демонструє більшу потребу німецьких підрозділів у Берліні у боєприпасах, ніж підкріпленні. Ще однією умовною перевагою операції з постачання боєприпасами було те, що вони не вимагали здійснення посадки в місті, бо їх можна було скидати над містом у контейнерах на парашутах.

¹⁰⁰ Dort, 50.

¹⁰¹ Kriegstagebuch des Oberkommandos der Kriegsmarine (OKM) in der Zeit vom 21. April bis 1. Mai 1945 und die russische Übersetzung. ЦАМО рф. Фонд 500. Опись 12453. Дело 31. С. 19.

Незважаючи на рішення про відмову від подальших спроб доставити в Берлін підкріплення шляхом повітряного мосту, Гітлер, з власної ініціативи, віддав наказ про перекидання до міста військовослужбовців підрозділу K-Verbande. Вони мали замінити підрозділ особистої охорони фюрера, що складався з військовослужбовців СС, до яких Гітлер вже не відчував довіри¹⁰². 27 квітня 30 бійців цього спецпідрозділу прибули на аеродром Рерік, де їх вже чекали 3 Ju-52¹⁰³. Тим не менш, на той момент аеродром Гатов вже було втрачено, а літаки, що були відправлені для розвідки можливості посадки на Шарлотенбург-штрассе виявили, що посадка на ньому є неможливою. Тоді, німецьке Головнокомандування запропонувало викинути бійців спецпідрозділу на парашутах, однак воно було відкинута штабом підрозділу як божевільне¹⁰⁴. Саме тому, бійці K-Verbande не потрапили до обложеного міста.

Таким чином, з 9 літаків, задіяних в операції «Райхсканцелярія», приземлитися у місті змогли лише 5: 4 Ju-352 та один Fw-200. Враховуючи, що транспортний «Юнкерс» міг вмістити в себе максимум 22-25 людей, а «Кондор», що не був пристосований до перевезень десанту, тільки 15-17, можна стверджувати, що в результаті операції «Райхсканцелярія» до обложеного Берліна було доправлено близько 110 солдатів Крігсмаріне.

¹⁰² Беккер К. Люди отряда «К». Диверсионный корпус немецких ВМФ во Второй мировой войне. Центрполиграф, 2004. URL: http://loveread.ec/read_book.php?id=54083&p=43 (останній перегляд 22.04.2024)

¹⁰³ Хаупт В. Сражение за Берлин. Штурм цитадели Гитлера. Москва: Центрполиграф, 2014. С. 182.

¹⁰⁴ Беккер К. Люди отряда «К». Диверсионный корпус немецких ВМФ во Второй мировой войне. Центрполиграф, 2004. URL: http://loveread.ec/read_book.php?id=54083&p=44 (останній перегляд 22.04.2024)

2.3. Участь військовослужбовців Крігсмаріне у битві за Берлін

Незважаючи на те, що кількість солдатів Крігсмаріне, доставлених Берлін була доволі невеликою, варто все одно спробувати встановити їх бойовий шлях під час оборони міста.

Ентоні ле Тіссер, аналізуючи спогади командира батальйону Франца Кульмана, зазначає, що після прибуття до міста моряки пішки дійшли до Херштрассе, де на них вже чекали вантажівки. Підрозділ транспортували до Вільгельмштрассе і розмістили в підвалах міністерства закордонних справ¹⁰⁵.

Американський дослідник Майкл Пег зазначає, що основним завданням прибулих моряків була «оборона Райхсканцелярії та захист фюрера»¹⁰⁶, схожої думки дотримується колектив зарубіжних авторів¹⁰⁷. Ці дані підтверджують і покази генерала Вейдлінга, який зазначав, що «фюрер віддав наказ відправити цей батальйон на захист Райхсканцелярії. Таким чином, батальйон як резерв було втрачено для оборонного району»¹⁰⁸. Російський дослідник Григорій Кисельов зазначає, що після свого прибуття до Берліна, моряків Крігсмаріне було вишикувано перед фюрербункером, де до перед ними виступив з промовою особисто Гітлер¹⁰⁹. Тим не менш безпосередні «мешканці» фюрербункера Вільгельм Кейтель¹¹⁰, Ніколаус фон Белов¹¹¹ та Ганс Баур¹¹², у своїх мемуарах жодним чином не згадують про цей випадок. Враховуючи ще той факт, що останній підтверджений вихід Гітлера

¹⁰⁵ Tissier le T. Race for the Reichstag. Pen & Sword Military, 2010. P. 68.

¹⁰⁶ Peg M. Transporter Volume Two... P. 177.

¹⁰⁷ Дегтев Д., Зефіров М., Зубов Д. Воздушная битва за Берлин ... С. 162.

¹⁰⁸ Из записок коменданта Берлина генерала Вейдлинга о последних днях третьей империи. «Военно-исторический журнал», 1961, № 10, стр. 89-98, № 11.

¹⁰⁹ Киселев Г. Неудобная правда о взятии Рейхстага. Поиск, исследование, реконструкция. Калининград: Живем, 2017. С. 271-272.

¹¹⁰ Keitel W., Görnitz, W. In the service of the Reich. New York: Stein and Day, 1979. P. 211-224.

¹¹¹ Below von N. At Hitler's side: the memoirs of Hitler's Luftwaffe adjutant, 1937-1945. London: Greenhill Books, 2004. P. 235-241.

¹¹² Baur H. I Was Hitler's Pilot. The Memoirs Of Hans Baur. Yorkshire: Frontline Books, 2013. P. 120-127.

зі свого бункера на поверхню мав місце на його день народження 20 квітня¹¹³ (і про нього є інформація у мемуарах згаданих вище людей), а моряки прибули у ніч з 25 на 26 квітня, стає зрозумілою фактологічна помилка російського дослідника.

Також вартий нотування той факт, що незважаючи на зневіру в СС та бажання мати особисту охорону з особового складу Крігсмаріне, Гітлер не використав цей підрозділ у якості своєї особистої охорони. Принаймні, включно до 30 квітня – дня коли Гітлер вчинив самогубство, фюрербункер охороняли військовослужбовці СС на чолі з штурмбанфюрером Францем Шедле¹¹⁴.

Скоріше за все, цей зведений підрозділ Крігсмаріне було включено до складу бойової групи бригадефюрера СС Монке, чийм завданням було обороняти сектор «Z» («Цитадель»), що включав урядовий квартал, де й знаходилася Райхсканцелярія¹¹⁵. Зрештою, таку версію підтверджують дані надані вже згадуваному Тоні ле Тісьєру Теодором фон Дувфінгом – начальником штабу генерала Вейдлінга, що брав участь у битві за Берлін. Зокрема, він зазначає, що батальйон «Гросс-адмірал Дьоніц» разом з полком СС «Анхальт» дійсно підпорядковувалися бригадефюреру Монке¹¹⁶ і знаходилися у секторі між Бранденбургськими воротами, мостом Мольтке та Райхстагом¹¹⁷. Віллі Рогман, командир мінометного взводу полку «Анхальт», також зазначав що серед інших підрозділів, на їх ділянці знаходилися 250 моряків з батальйону «Гросс-адмірал Дьоніц»¹¹⁸. З цієї інформації можна зробити висновок про передислокацію підрозділу Крігсмаріне з

¹¹³ Joachimsthaler A. The last days of Hitler. London: Cassell, 2007. P. 98.

¹¹⁴ Письмо директора разведки США Брайона Конрада 1945 год. ЦА ФСБ рф. Ф. К-1 ос, оп. 4, д. 16, л. 28-38.

¹¹⁵ Бернаж Ж. Берлин 1945. Агония «Тысячелетнего» Рейха. Москва: Эксмо, 2007. С. 122.

¹¹⁶ Tissier le T. Race for the Reichstag. Pen & Sword Military, 2010. P. 106.

¹¹⁷ Ibid, p. 147.

¹¹⁸ Ibid, p.147-148.

Райхсканцелярії до району Райхстагу. Цілком можливо, що це було зроблено за наказом бригадефюрера Монке, що керував обороною сектору.

Єдине, що викликає запитання, так це те, що Рогман згадує про те, що до батальйону входило 250 солдатів, адже 4 літаки, що змогли приземлитися у місті, аж ніяк не могли вмістити в себе таку кількість людей. Тим не менш, можна припустити, щодо батальйону приписали поповнення вже не з числа моряків, але й інших підрозділів.

Ввечері 28 квітня бійці батальйону, допомогли двом ротам з полку «Анхальт» відбити нічний наступ радянських військ, що намагалися прорватися через міст Мольтке на інший берег¹¹⁹.

Про бойові дії збірного підрозділу Крігсмаріне йдеться у декількох радянських джерелах. Так, наприклад, генерал-майор Шатилов, чия 150 стрілецька дивізія дислокувалася в тому районі Райхстагу, згадував про те, що вранці 30 квітня моряки Крігсмаріне спробували здійснити контратаку для того, щоб прорватися до мосту Мольтке та підірвати його, однак підрозділ зазнав втрат від вогню артилерії, що відкрила вогонь прямою наводкою, та відступив¹²⁰. Незважаючи на те, що автор сильно завищує кількість моряків, що взяли участь в атаці (про це більш детально йтиметься в наступному розділі), сам факт її проведення є цілком можливим.

Трохи іншу версію ранкової атаки подає Віллі Рогман. Згідно з нею, 29 квітня о 7 ранку батальйон «Анхальт» здійснив раптову контратаку підрозділів 150-ї стрілецької дивізії поблизу моста Мольтке для того, щоб пробити коридор для близько сотні оточених десантників 9 десантної дивізії. Контратака була вдалою і застала радянські війська зненацька. Саме тому німецькі війська вирішили продовжити свій успіх і спробували підірвати міст Мольтке. Тим не менш, потужності зарядів для того, щоб знищити міст

¹¹⁹ Ibid, p. 158.

¹²⁰ Шатилов В. Знамя на Рейхстагом. Москва: Воениздат, 1975. С. 118.

повністю, не вистачило і були зруйновані лише три його прольоти¹²¹. Враховуючи той факт, що окремі підрозділи з полку «Анхальт» та батальйону «Гроссадмірал Дьоніц» займали суміжні позиції, можна припустити, що моряки дійсно брали участь у цій атаці.

Опівдні 30 квітня радянські війська розпочали штурм Райхстагу. За даними англійського історика Ентоні Бівора, серед підрозділів, що його обороняли, були й моряки¹²². Штурм тривав з перервами до 2 травня, коли солдати гарнізону будівлі капітулювали. Можна припустити, що серед них були й моряки Крігсмаріне. Зокрема, на одному фото, зробленому після битви за Берлін, можна побачити полонених моряків Крігсмаріне¹²³, однак оскільки на їх формі відсутні будь-які знаки розрізнення, ідентифікувати їхню приналежність до підрозділу не є можливим.

У тому випадку якби морякам таки вдалося уникнути долі захисників Райхстагу і пробитися до загонів генерала Монке, то це б не вплинуло на їх подальшу долю, адже вони капітулювали 2 травня¹²⁴.

2.4. Радянські міфи щодо участі військовослужбовців Крігсмаріне у битві за Берлін

Незважаючи на локальний характер операції «Райхсканцелярія» та порівняно невелику кількість моряків, яких було перекинуто до міста повітряним шляхом, радянське військове керівництво вбачало у них один з факторів, що спричинив суттєве гальмування наступу радянських військ під час битви за Берлін. З огляду на те, що подібні міфи радянського військового керівництва ще не були спростовані на сторінках періодичних видань чи

¹²¹ Tissier le T. Race for the Reichstag. Pen & Sword Military, 2010. P. 159.

¹²² Бівор Е. Друга світова війна. Київ: КМ-БУКС, 2022. С. 791.

¹²³ Див. Додаток Б.

¹²⁴ Sayer I. Hitler's last general. London: Bantam, 1989. P. 310-312.

наукових монографій, особливо актуальним видається здійснення спроби наукової деконструкції вже згаданих фальсифікацій.

Одним з найбільш відомих історичних документів, що викривлюють сприйняття перебігу та результатів операції «Райхсканцелярія», по праву можна вважати повідомлення маршала Георгія Жукова Йосипу Сталіну про перебіг боїв за Берлін. Зокрема, в цьому документі йдеться про те, що «район Райхстагу захищають відбірні підрозділи СС. Для посилення оборони цього району супротивник в ніч на 28 квітня 1945 року висадив на парашутах батальйон морської піхоти»¹²⁵. Перша логічна заувага, що виникає при прочитанні цих рядків, стосується того, що якби особовий склад певного батальйону був навчений навикам десантування з парашутом, то він, очевидно, як мінімум, називався б повітряно-десантним, а не морським.

По-друге, процес підготовки військовослужбовця повітряно-десантних військ був доволі копітким, а головне, довгим процесом, що міг займати від 1 до 3 місяців – навіть найшвидший експрес курс підготовки вояка-десантника тривав 16 днів¹²⁶. Оскільки ідея проведення операції «Райхсканцелярія» виникла спонтанно і втілювалася в життя впродовж 1-2 днів, то виникають закономірні сумніви стосовно проведення спеціальних навчань з повітряного десантування для підрозділу Крігсмаріне. Тож, як неважко здогадатися, у екіпажів кораблів та підводних човнів, курсантів, бійців берегової оборони та операторів РЛС «Фрейя», з яких майже повністю складався особовий склад так званого «батальйону морської піхоти», просто не могло бути спеціалізованих навичок повітряного десантування, так само як і спеціалізованого спорядження.

У праці 1943 року, присвяченій німецьким повітряно-десантним військам, особливо наголошується на використанні спеціалізованого

¹²⁵ Боевое донесение командующего войсками 1-го Белорусского фронта Верховному Главнокомандующему о ходе боев в Берлине и взятии рейхстага. № 00655. 30 апреля 1945 г. 16.30. ЦАМО РФ. Ф. 233. Оп. 2356. Д. 476. Л. 24--25.

¹²⁶ Quarrie B. Fallschirmjager: German Paratroopers, 1935-1945. Osprey publishing, 2001. P. 21.

спорядження, як ключового фактору успіху десантних операцій¹²⁷. Взуття з рифленими підошвами здатне вберегти свого носія-десантника від надмірного ковзання по землі під час приземлення, шерстяні шкарпетки дозволять не обморозити кінцівки під час десантування, а шкіряні рукавиці захистять від холодного повітря руки та збережуть можливість вільно рухати пальцями обох рук, що дозволить, за потреби, відкрити вогонь з індивідуальної зброї ще до приземлення.

По-третє, з пересторогою варто поставитися до того, що у доповіді маршала Жукова згадується випадок саме нічної парашутно-десантної операції. Висадка повітряного десанту в умовах темряви під час Другої світової війни вважалася одним з надскладних завдань. Навіть у німецької армії, яка справедливо вважається піонером доктрини використання парашутно-десантних підрозділів¹²⁸, були серйозні проблеми з організацією подібних операцій. Так, наприклад, висадка повітряного десанту під час контрнаступу в Арденнах в грудні 1944 року (операція «Сторожа на Рейні») закінчилася повним провалом. Як згадував оберст-лейтенант Фрідріх Хейдте, успіх нічного десанту значною мірою залежав від налагодженої взаємодії між пілотами транспортних літаків, що перевозили десант та спостерігачами, що обирали місце для його можливої висадки¹²⁹. Саме цей алгоритм взаємодії був вельми недопрацьованим в армію Райху. Так, наприклад, під час вже згадуваного десанту в Арденнах із 1200 парашутистів, задіяних в операції, змогли десантуватися в точці висадки лише 300¹³⁰. Таким чином, з огляду на

¹²⁷ Piehl H. Ganze Männer. Leben und Erleben der deutschen Fallschirmjäger. Leipzig: Verlagshaus Bong & Co, 1943. P. 17-20.

¹²⁸ Перший парашутно-десантний батальйон вже існував у складі рейхсверу станом на 1933 рік. See. Quarrie B. Fallschirmjager: German Paratroopers, 1935-1945. Osprey publishing, 2001. P. 4, 6.

¹²⁹ Оберст-лейтенант Фрідріх фон дер Хейдте командував бойовою групою під час невдалого десанту в Арденнах, тож його спостереження заслуговують на довіру. Див. Хейдте Ф. Парашютные войска во Второй мировой войне. Итоги Второй мировой войны. Выводы победенных. Москва: Полигон, 1998. С. 254-255.

¹³⁰ Там само, с. 255.

наведені аргументи, здійснення успішного нічного десанту в районі Райхсканцелярії видається вкрай малоімовірним.

Не можна забувати й про той факт, що Жуков зазначає про висадку цілого «батальйону морської піхоти». Для доставки на місце десантування такої кількості людей, командуванню Люфтваффе треба було б залучити не менше десятка транспортних літаків Ju-52. «Робоча конячка» транспортної авіації Люфтваффе не вирізнялася своїми швидкісними характеристиками¹³¹, тож успішне використання такої кількості літаків в умовах домінування в небі радянської авіації видається доволі малоімовірним і потребувало б дійсно фантастичного збігу обставин. На підтримку цієї тези можна також навести дані розвідувального звіту штабу 1-го Українського фронту. На сторінках цього документу наведено комплексний аналіз діяльності німецької армії у період з 15 по 30 квітня. Особливу увагу штаб фронту приділяє операціям німецької авіації у цей період і, зокрема, вказує про польоти окремих транспортних літаків для постачання оточених німецьких військ у місті Бреслау¹³². Видається вкрай малоімовірним той факт, що радянські розвідники змогли відслідкувати маршрут окремих транспортних літаків, однак пропустили політ авіагрупи, що складалася з не менш ніж десятиох Ju-52. До того ж, навіть у тому випадку, якби радянські розвідники все ж пропустили німецькі транспортні літаки, незмінним залишається той факт, що біла матерія, з якої робилися парашути, сильно виділяється на фоні темного нічного неба. Висадку німецького «батальйону морської піхоти на парашутах» дуже швидко б помітили, а білі плями парашутів стали б

¹³¹ Літак Юнкерс-52 мав стаціонарне шасі, що збільшувало аеродинамічний спротив літака і, відповідно, знижувало його й без того невелику крейсерську швидкість (приблизно 250 кілометрів за годину). За свій зовнішній вигляд та поведінку під час польоту Ju-52 отримав від німецьких пілотів прізвисько «тітонька Ю». See Jessen M. The Junkers Ju 52: the Luftwaffe's workhorse. London: Greenhill, 2002. P. 5.

¹³² Из разведсводки штаба 1-го Украинского фронта о действиях противника за период с 15 по 30 апреля 1945 г. № 7. 30 апреля 1945 г. ЦАМО РФ. Ф. 236. Оп. 2721. Д. 159 Л. 141-143, 158-160.

зручною мішенню не тільки для зенітних гармат, але й для звичайної стрілецької зброї.

Так само, не знаходимо жодних відомостей про активність німецької транспортної авіації у доповідній записці щодо бойових дій 16-ї повітряної армії в ході Берлінської операції¹³³.

Таким чином, з огляду на вищезазначені факти, версію маршала Жукова можна сміливо визнати сфальсифікованою. Про причину створення подібної фальсифікації йтиметься наприкінці цього розділу.

Окремого аналізу заслуговують мемуари генерал-майора Василя Шатилова – командира 150-ї стрілецької дивізії, що впродовж 20-30 квітня вела бої в районі Райхстагу. Хоча генерал Шатилов, на відміну від маршала Жукова, не був свідком десанту «батальйону морської піхоти», однак також згадував про роль військовослужбовців Крігсмаріне в обороні Райхстагу. Цей яскравий «спогад» вартий розлого цитування:

Вели контратаку курсанти-моряки, що прибули з Ростока. Вони намагалися прорватися до мосту Мольтке. Однак, застати зненацька наших командирів... було не так просто. Приголомшений, затиснутий у кліщі загін не зміг навіть по-справжньому чинити опір. Близько трьохсот п'ятдесяти невдач-курсантів опинилися в полоні. На КП [командний пункт] до мене привели кілька полонених моряків. Це були високі, статні хлопці, років вісімнадцяти-дев'ятнадцяти, у чорних бушлатах та штанах-кльош. Побачивши їх, мені згадалася контратака німецьких матросів на латвійських пагорбах. Ефектне було видовище! А цим зовнішній ефект не допоміг, [адже] свій прорив, вони зробили в темряві. Курсанти були збентежені всім, що сталося. Ще кілька хвилин тому вони уявляли себе рятівниками Третього Райху, а тепер ось незручно і небезпечно переступали з ноги на ногу в бліндажі російського комдива. На запитання вони відповідали досить докладно. Вчора вранці їх висадили у Темпельгофі. 600 людей. Маршем пройшли вони п'ятикілометровий шлях до райхсканцелярії ... Курсанти попрямували до рейхстагу, до якого було кілька кварталів, і розташувалися у траншеях. Там і сиділи вони, поки їх не підняли в нічну контратаку із завданням пробитися до мосту Мольтке і підірвати його, щоб відрізати і знищити росіян, що форсували Шпрее¹³⁴.

¹³³ Из обзора боевой деятельности 16-й воздушной армии в Берлинской операции. 19 мая 1945 г. ЦАМО РФ. Ф. 233. Оп. 2356. Д. 776. Л. 432-565.

¹³⁴ Шатилов В. Знамя на Рейхстагом. Москва: Воениздат, 1975. С. 118.

Інформація, що її наводить генерал Шатилов, заслуговує на те, щоб поставитися до неї з певною долею скептицизму. На це є одразу декілька причин.

По-перше, автор спогадів зазначає, що 29 квітня транспортні літаки з військовослужбовцями Крігсмаріне приземлилися в аеропорту Темпельгоф. Злітно-посадкову смугу цього аеропорту було фактично виведено з ладу радянською артилерією у ніч на 26 квітня¹³⁵, тож німецькі транспортні літаки точно не могли сідати на злітно-посадкову смугу аеропорту зранку 29 квітня. Однак, можна припустити, що з огляду на велику кількість часу, що пройшла між битвою за Берлін та написанням мемуарів, генерал Шатилов банально переплутав дату. Тим не менш, навіть у цьому випадку версія з посадкою транспортних літаків в Темпельгофі видається малоімовірною. Свою роль тут зіграла певна параноя маршала Жукова, адже він щиро вважав, що вище політичне керівництво Третього Райху може використати аеродром Темпельгоф для втечі з Берліна. Саме тому 23 квітня маршал віддав наказ про «прорив загону сміливців на 15-25 танках з десантом» до аеропорту, де на нацистських керманічів мав би чекати евакуаційний літак¹³⁶.

Наказ Жукова було виконано, і вже вранці 24 квітня бронетанкові підрозділи генерала Катюкова вийшли на окраїни аеропорту Темпельгоф¹³⁷. З огляду на те, що проведення операції «Райхсканцелярія» припало на ніч з 25 на 26 квітня¹³⁸, то видається малоімовірною можливість посадки

¹³⁵ Дегтев Д., Зефіров М., Зубов Д. Воздушная битва за Берлин. Последнее сражение люфтваффе. Москва: Центрполиграф, 2017. С. 161.

¹³⁶ Распоряжение командующего войсками 1-го Белорусского фронта командующему 1-й танковой армией о выделении специального отряда для пленения германского руководства в районе берлинского аэропорта. 23 апреля 1945 г. 19.35. ЦАМО РФ. Ф. 233. Оп. 2307. Д. 193. Л. 126.

¹³⁷ Бернаж Ж. Берлин 1945. Агония «Тысячелетнего» Рейха. Москва: Эксмо, 2007. С. 123.

¹³⁸ Информация представителя ВМС в штаб-квартире фюрера для начальника оперативного отдела штаба ВМС Германии об обстановке в Берлине. 26 апреля 1945 г. ЦАМО РФ. Ф. 500. Оп. 12462. Д. 654. Л. 63-64.

транспортних літаків в аеропорту Темпельгоф, злітно-посадкова смуга якого знаходилася під вогневим контролем радянських танків та артилерії¹³⁹.

До того ж, варто зазначити, що статистичні дані щодо кількості військовослужбовців Крігсмаріне, що їх наводить генерал Шатилов, є абсолютно нереальними. Операція з доставки у Берлін 600 військовослужбовців Крігсмаріне вимагала б залучення десятків літаків транспортної авіації. Як вже зазначалося в абзаці про розвінчування можливості повітряного десанту, такій великій кількості літаків банально було б не під силу прорватися до обложеного Берліна, однак навіть якби їм це все ж вдалося, то відсутність можливості посадки на спеціалізованій злітно-посадковій смузі змусила б пілотів шукати можливості посадити свої машини на одному з проспектів Берліна, так званій Осі Схід-Захід¹⁴⁰. Як не складно здогадатися, яким би широким не був би цей проспект, одночасно прийняти десяток літаків йому було б не під силу, адже проектувався він, як автомагістраль. У якості прикладу можна згадати про успішне приземлення на цьому імпровізованому аеродромі пари Ju-52, які, однак, не змогли злетіти через те, що своїми крилами вони врізалися у руїни будівель по краях проспекту¹⁴¹. Таким чином, наведені дані цілком спростовують заяву Шатилова про посадку в аеропорті Темпельгоф транспортних літаків, що перевезли до міста 600 військовослужбовців Крігсмаріне.

На особливу увагу заслуговує опис генералом Шатиловим зовнішності, а точніше, уніформи військовослужбовців Крігсмаріне, які здійснювали контратаку на міст Мольтке. Радянський генерал описує їх, як статних хлопців у чорних бушлатах та штанах-кlesh. Наскільки мені відомо, рядові солдати та підстаршинський склад Крігсмаріне ніколи не мали в якості уніформи бушлат чорного кольору. Для того, щоб визначити правильність

¹³⁹ Дегтев Д., Зефіров М., Зубов Д. Воздушная битва за Берлин. Последнее сражение люфтваффе. Москва: Центрполиграф, 2017. С. 169.

¹⁴⁰ Там само, с. 181-183.

¹⁴¹ Хаупт В. Сражение за Берлин. Штурм цитадели Гитлера. Москва: Центрполиграф, 2014. С. 124.

цього твердження, було проаналізовано праці, присвячені уніформі Крігсмаріне¹⁴², та відповідний розділ монографії про уніформу німецької армії¹⁴³. Мої сумніви підтвердились, і всі автори наголошують на тому, що за статутом бушлат військовослужбовця Крігсмаріне має бути саме синього кольору. На захист генерала Шатилова можна сказати, що контратака моряків відбувалася в темний час доби, а він, очевидно, спостерігав за нею не з передового окопу, а зі свого командного пункту, тож цілком міг прийняти синій колір за чорний. Однак, як він саме пише у своїх мемуарах, пізніше до нього на цей же командний пункт привели двох полонених військовослужбовців Крігсмаріне, де він мав змогу їх допитати. Невже радянський генерал мав настільки серйозні проблеми із зором, що перебуваючи на відстані кількох метрів від них зміг сплутати кольори їх бушлатів? Навіть якщо припустити, що замість статутної уніформи морякам видали її ерзац-варіант, то скоріше за все, це була б звичайна армійська уніформа кольору фельдграу (на той час брудно-зеленого), а не чорного.

Пролити світло на справжню природу «помилкових спогадів» генерала Шатилова допомогла його згадка про те, що він вже мав змогу зійтися у бою з підрозділами Крігсмаріне під час бойових дій у Латвії. Зокрема, ось що згадує генерал-майор про вигляд цих підрозділів:

У стані супротивника встановилося якесь дивне затишшя. І раптом зверху схилом покотилася незвична для ока чорно-біло-синя лавина. То були німецькі моряки. Вони бігли в розкритих бушлатах, під якими рясніли тількини. За плечима у них не пирхали горбами речові мішки. Нічого зайвого — лише автомати та гранати... І ось зараз я зрозумів, яке жахливе враження справляє ця монолітна маса, спаяна своїми законами та традиціями¹⁴⁴.

¹⁴² Angolia J. Die Kriegs-marine: uniforms & traditions. San Jose, Calif.: R.J. Bender Pub, 1991. P. 251-279. Chantrain J. The German sailor in World War Two. London : Arms and Armour, 1990. P. 23-24.

¹⁴³ Курылев О. Вооруженные силы Германии 1933-1945. Полный атлас. Москва: Астрель, 2007. С. 306-307.

¹⁴⁴ Шатилов В. Знамя на Рейхстагом. Москва: Воениздат, 1975. С. 55.

Опис генералом Шатиловим уніформи Крігсмаріне можна вважати, як мінімум, незвичним хоча б тому, що німецькі моряки ніколи не носили тільників. Таким чином, аналізуючи тенденцію Шатилова до висвітлення ролі військовослужбовців Крігсмаріне у боях завершального етапу Другої світової війни можна зробити висновок, що він, скоріше за все, не бачив їх на власні очі. Вірогідно, генерал-майор послуговувався розповідями своїх солдатів, які рясно наповнили свої оповіді деталями про чорні бушлати та тільники. Хоча, не можна виключати, що ці деталі є продуктом уяви самого радянського генерала. Врешті, як би це парадоксально не звучало, опис Шатилова скоріше підійде для уніформи радянської морської піхоти, яка якраз використовувала чорні бушлати та тільники. Мабуть єдиною частиною уніформи Крігсмаріне, яку таки зміг «відгадати» генерал Шатилов, можна вважати штани-клевш, однак їх, як відомо, носили моряки всіх країн світу.

Після детального аналізу міфів, авторами яких є маршал Жуков та генерал Шатилов, постає закономірне питання для чого вони були створені? Адже за влучною народною мудрістю складається враження, що радянські военначальники самі собі створювали перепони для того, щоб потім героїчно їх подолати.

На думку автора роботи, відповідь на це питання варто шукати в любові радянського Головнокомандування до успішних завершень військових операцій, які б припадали на якісь сакральні для Радянського Союзу дати. Так наприклад, битва за Київ мала завершитися не пізніше 5-6 листопада 1943 року, адже на 7 листопада припадала чергова річниця «Великої жовтневої революції»¹⁴⁵. Подібна любов до сакральних дат

¹⁴⁵ Коваль М. Київська наступальна операція 1943. Енциклопедія історії України: Т. 4: Ка-Ком / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во "Наукова думка", 2007. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Kyivska_nast_operaciya_1943 (дата останнього звернення: 17.10.2023)

вилилася в невинуватено великі втрати, які український історик Володимир Кидонь оцінює в кількість від 400 тисяч до 1 мільйона осіб¹⁴⁶.

Наскільки можна припустити, захоплення Берліна мало б бути приурочене до 1 травня, одного з найбільших свят «радянського народу», однак архівних документів на підтвердження цього припущення, на жаль, станом на зараз ще не знайдено. Тим не менш, штурм міста затягнувся через опір німецьких підрозділів. Радянські війська, що наступали, зазнали значних втрат: навіть за політично заангажованими даними сучасних російських дослідників виходить, що загальні втрати всіх фронтів, задіяних у штурмі Берліна, становили не менш ніж 350 тисяч осіб¹⁴⁷. Іншими словами, війська зазнали відчутних втрат, однак виконати поставлене завдання так і не змогли.

Більше того, не варто забувати про атмосферу суперництва, що існувала між маршалами Георгієм Жуковим та Іваном Конєвим¹⁴⁸. Обидва воєначальники змагалися між собою за право своїх військ першими увійти до Берліна. Маршал Жуков витратив багато часу на штурм Зеєловських висот і сильно лютував із цього приводу. Ситуацію погіршував ще й той факт, що у телефонних розмовах з Жуковим Сталін неодноразово прямим текстом наголошував, що 1-й Білоруський фронт рухається значно повільніше за 1-й Український¹⁴⁹. Можливо, саме тому у подальших спогадах радянський воєначальник намагався виправдати болісну для себе затримку шляхом фальсифікації даних.

Саме тому, як в офіційній документації, так і у «спогадах» Жукова та Шатилова (150-а дивізія входила до складу 1-го білоруського фронту Жукова) можна прослідкувати тенденцію до завищення військового потенціалу німецьких підрозділів, що входили в склад гарнізону Берліна.

¹⁴⁶ Кидонь В. Київська наступальна операція 1943: що ми знаємо і чого ще не знаємо. Сторінки воєнної історії України, № 24. Київ, 2021. С. 127.

¹⁴⁷ Антрейкин С. Полководческое искусство Г.К. Жукова в Берлинской операции. Война и оружие. Новые исследования и материалы. Санкт-Петербург, 2017. С. 117.

¹⁴⁸ Бівор Е. Друга світова війна. Київ: КМ-БУКС, 2022. С. 775-778.

¹⁴⁹ Там само.

Саме ці фальсифікації могли лягти в основу їх умовного алібі перед майбутнім генералісимусом Сталіним, завдання якого щодо швидкого просування військ до Берліна вони не змогли виконати.

Тим не менш, варто зауважити, що мемуари генерал-майора Василя Шатилова вийшли друком 1975 року. Третій том «Спогадів та роздумів» маршала Жукова, присвячених в тому числі Берлінській операції, побачив світ у 1983 році. На його сторінках радянський маршал приводить вже проаналізований на сторінках цього розділу документ про «висадку батальйону морської піхоти на парашутах»¹⁵⁰. Станом на той час, радянські генерали могли сміливо відійти від потреби виправдовувати нездатність радянських військ оволодіти Берліном до 1 травня. Зрештою, Йосип Сталін був мертвий, і військові діячі навряд чи б зазнали якихось гонінь чи покарання за засудження абсурдних політичних бажань Сталіна. Тим не менш, як Жуков, так і Шатилов очевидно вирішили до кінця тримати так звану «лінію партії», тобто наполягати на правдивості своєї брехні.

Можна дійти висновку, що події операції «Райхсканцелярія» у радянських різнорідних відомостях воєнного і повоєнного часів набули значного викривлення. Слід припускати, що на це впливала необхідність для радянського командування штучно завищити обороноздатність гарнізону Берліна задля виправдання невдачі захоплення Берліна до символічної дати 1 травня. Таким чином, можна підтвердити той факт, що як радянські архівні джерела, так і мемуари про Берлінську операцію варто сприймати з певною долею скептицизму та використовувати їх для здійснення досліджень тільки після всебічного аналізу задля верифікації їх автентичності.

¹⁵⁰ Жуков Г. Воспоминания и размышления. Т. 3. Москва: Издательство агентства печати новости, 1983. С. 252-253.

ВИСНОВКИ

Виконане дослідження дає змогу зробити наступні висновки.

В умовах критичної ситуації на фронті, Вермахтом широко застосовувалася тактика створення «пожежних» підрозділів. Найчастіше вони створювалися задля досягнення ситуативної мети на певній ділянці фронту. Ситуативний спосіб формування підрозділів став причиною їх вкрай неоднорідного складу. На останньому етапі війни в Європі до «пожежних» підрозділів почали масово залучати фольксштурм та військовослужбовців Крігсмаріне та Люфтваффе. Незважаючи на неоднорідний склад та низький рівень бойової підготовки більшості бійців, вони змогли продемонструвати свою бойову цінність під час оборони Кенігсберга та інших німецьких міст. Німецьке Головнокомандування продовжило використовувати «пожежні» підрозділи на найкритичніших ділянках фронту.

Враховуючи явну перевагу радянських військ у битві за Берлін, німецьким Головнокомандуванням було проведено низку заходів зі збільшення чисельності гарнізону міста. Після того, як радянські війська оточили Берлін, єдиним доступним способом перекидання підкріплень став повітряний міст. У якості підкріплення для обложеного Берліна було обрано моряків Крігсмаріне, а підготовку підрозділів і контроль за їх перекиданням мав узяти на себе гросс-адмірал Карл Дьоніц. Це започаткувало транспортно-логістичну операцію «Райхсканцелярія».

У результаті зусиль Головнокомандування Крігсмаріне було сформовано 7 «пожежних» підрозділів зі «строкатим» особовим складом загальною чисельністю 9235 вояків, обмежено боєздатних через брак озброєння. Через низку причин для безпосередньої організації повітряного мосту до Берліна вдалося задіяти лише 9 літаків, з яких тільки 5 змогли здійснити посадку в місті. Таким чином, в результаті проведення операції «Райхсканцелярія», до

Берліна було доправлено близько 110 моряків Крігсмаріне. Вдалося встановити, що ці підрозділи в подальшому були включені у склад бойової групи генерала Монке та взяли участь у боях з радянськими військами в районі мосту Мольтке та боях за Райхстаг.

Наявні візуальні джерела дали змогу стверджувати, що принаймні частина моряків не брала участі у спробі прориву німецьких військ з міста, а потрапила у полон до радянських військ.

Незважаючи на доволі невелику чисельність підрозділів, перекинутих до Берліна, у радянських джерелах та історіографії можна знайти багато згадок про участь німецьких моряків у битві за Берлін. Радянські воєначальники надмірно перевищують їх кількість та надають неправдиву інформацію про шлях їх потрапляння туди. Найбільш ймовірною причиною подібних історичних містифікацій у спогадах радянського командування може бути бажання виправдатися за великі втрати своїх військ у боях за Берлін та довгі терміни здобуття міста.

У підсумку слід зазначити, що вплив загону моряків Крігсмаріне на битву за Берлін є доволі незначним. Цьому сприяли як його незначна чисельність, так і загальне становище німецьких військ. Тим не менш, операція «Райхсканцелярія» показала, що німецька військова машина, навіть перебуваючи на межі колапсу, могла організовувати та втілювати в життя сміливі за задумом військові операції. Розкриття у подіях особистісного чинника gross-адмірала Карла Дьоніца додає штрихів до його історичного портрету, показавши, з якою легкістю gross-адмірал був готовий відправити на вірну смерть підлеглих йому бійців Крігсмаріне, щоб виконати наказ Адольфа Гітлера.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Опубліковані джерела:

1. Боевое донесение командующего войсками 1-го Белорусского фронта Верховному Главнокомандующему о ходе боев в Берлине и взятии рейхстага. № 00655. 30 апреля 1945 г. 16.30. ЦАМО РФ. Ф. 233. Оп. 2356. Д. 476. Л. 24--25.
2. Из обзора боевой деятельности 16-й воздушной армии в Берлинской операции. 19 мая 1945 г. ЦАМО РФ. Ф. 233. Оп. 2356. Д. 776. Л. 432-565.
3. Из разведсводки штаба 1-го Украинского фронта о действиях противника за период с 15 по 30 апреля 1945 г. № 7. 30 апреля 1945 г. ЦАМО РФ. Ф. 236. Оп. 2721. Д. 159 Л. 141-143, 158-160.
4. Информация представителя ВМС в штаб-квартире фюрера для начальника оперативного отдела штаба ВМС Германии об обстановке в Берлине. 26 апреля 1945 г. ЦАМО РФ. Ф. 500. Оп. 12462. Д. 654.
5. Письмо директора разведки США Брайона Конрада 1945 год. ЦА ФСБ РФ. Ф. К-1 ос, оп. 4, д. 16, л. 28-38.
6. Протокол допроса командующего обороной Берлина немецкого генерала Г. Вейдлинга, сдавшегося в плен 2 мая 1945 г. № 39. Май 1945 г. ЦАМО РФ. Ф. 233. Оп. 2374. Д. 154. Л. 122-131.
7. Распоряжение командующего войсками 1-го Белорусского фронта командующему 1-й танковой армией о выделении специального отряда для пленения германского руководства в районе берлинского аэропорта. 23 апреля 1945 г. 19.35. ЦАМО РФ. Ф. 233. Оп. 2307. Д. 193. Л. 126.
8. Собственноручные показания генерала артиллерии Гельмута Вейдлинга. 4 января 1946 года. ЦА ФСБ РФ. Арх. Н-21146, т. 1, л. 75-126.

9. German Military Symbols 1944. Washington (War Department): Military Intelligence division, 1944.
10. Kriegstagebuch des Oberkommandos der Kriegsmarine (OKM) in der Zeit vom 21. April bis 1. Mai 1945 und die russische Übersetzung. ЦАМО РФ. Фонд 500. Опись 12453. Дело 31.
11. Piehl H. Ganze Männer. Leben und Erleben der deutschen Fallschirmjäger. Leipzig: Verlagshaus Bong & Co, 1943.

Спогади:

1. Altner H. Berlin dance of death. Havertown, PA: CASEMATE, 2005. 248 p.
2. Baur H. I Was Hitler S Pilot The Memoirs Of Hans Baur. Yorkshire: Frontline Books, 2013. 173 p.
3. Below von N. At Hitler's side: the memoirs of Hitler's Luftwaffe adjutant, 1937-1945. London: Greenhill Books, 2004. 256 p.
4. Donitz K. Memoirs: Ten Years and Twenty Days. Greenhill Books, 1990. 520 p.
5. Guderian H. Erinnerungen eines Soldaten. Neckargemund: Kurt Vowinkel Verlag, 1960. 464 p.
6. Keitel W., Görlitz, W. In the service of the Reich. New York: Stein and Day, 1979. 288 p.
7. Lüdde-Neurath W. Unconditional surrender: a memoir of the last days of the Third Reich and the Dönitz administration. Annapolis, Md.: Naval Institute Press, 2010. 189 p.
8. Жуков Г. Воспоминания и размышления. Т. 3. Москва: Издательство агентства печати новости, 1983. 348 с.
9. Йонен В. Ночные эскадрильи Люфтваффе. Записки немецкого летчика. Москва: Центрполиграф, 2005. 223 с.
10. Шатилов В. Знамя на Рейхстагом. Москва: Воениздат, 1975. 350 с.

Література:

Монографії, збірки статей, брошури, тези конференцій:

1. Беккер К. Люди отряда «К». Диверсионный корпус немецких ВМФ во Второй мировой войне. Центрполиграф, 2004. 252 с.
2. Бернаж Ж. Берлин 1945. Агония «Тысячелетнего» Рейха. Москва: Эксмо, 2007. 184 с.
3. Бівор Е. Друга світова війна. Київ: КМ-БУКС, 2022. 824 с.
4. Дегтев Д, Зефиоров М, Зубов Д. Чудо-оружие люфтваффе. Битва из будущего 1945. Москва: Центрполиграф, 2016. 287 с.
5. Дегтев Д., Зефиоров М., Зубов Д. Воздушная битва за Берлин. Последнее сражение Люфтваффе 1945. Москва: Центрполиграф, 2017. 254 с.
6. Дегтев Д., Зубов Д. Воздушные извозчики Вермахта. Транспортная авиация Люфтваффе 1939-1945. Москва: Центрполиграф, 2013. 272 с.
7. Заблотский А., Ларинцев Р. "Воздушные мосты" Третьего Рейха. Москва: Вече, 2013. 304 с.
8. Киселев Г. Неудобная правда о взятии Рейхстага. Поиск, исследование, реконструкция. Калининград: Живем, 2017. 780 с.
9. Людде-Нейрат В. Конец на немецкой земле. Итоги Второй мировой войны. Выводы побежденных. Москва: Полигон, 1998. С. 568-588.
10. Мощанский И. У стен Берлина. Москва: Вече, 2010. 288 с.
11. Харук А. Артиллерия Вермахта. Москва: Эксмо, 2010. 352 с.
12. Хаупт В. Сражение за Берлин. Штурм цитадели Гитлера. Москва: Центрполиграф, 2014. 221 с.
13. Хейдте Ф. Парашютные войска во Второй мировой войне. Итоги Второй мировой войны. Выводы побежденных. Москва: Полигон, 1998. С. 239-264.
14. Ширер В. Злет і падіння Третього Райху. Т. 2. Київ: Наш формат, 2017. 600 с.
15. Beevor A. Berlin: the downfall. London: Penguin Books, 2003. 489 p.

16. Blocksdorf H. Hitler's secret commandos. South Yorkshire: Pen & Sword Military, 2008. 208 p.
17. Carruthers B. Gotterdammerung: The last days of the Wehrmacht in the East. Barnsley: Pen & Sword Military, 2012. 140 p.
18. Jessen M. The Junkers Ju 52: the Luftwaffe's workhorse. London: Greenhill, 2002.
19. Joachimsthaler A. The last days of Hitler. London: Cassell, 2007. 255 p.
20. Macksey K. Guderian, Panzer general. London: Greenhill Books, 1992. 226 p.
21. Michaelis R. Insignia of the Waffen-SS. Atglen: Schiffer Publishing, 2016. 72 p.
22. Miller D. U-boats: history, development and equipment 1914-1945. London: Conway Maritime Press, 2000. 208 p.
23. Padfield P. Himmler: Reichsführer-SS. London: Macmillan, 1990. 656 p.
24. Peg M. Transporter Volume Two: Luftwaffe Transport Units 1943-1945. Classic Publications, 2007. 96 p.
25. Quarrie B. Fallschirmjäger: German Paratroopers, 1935-1945. Osprey publishing, 2001. 66 p.
26. Ruffner K. Luftwaffe field divisions 1941-1945. Oxford Osprey Publishing, 1990. 48 p.
27. Sayer I. Hitler's last general. London: Bantam, 1989. 392 p.
28. Tieke W. Das Ende zwischen Oder und Elbe: Der Kampf um Berlin 1945. Motorbuch-Verlag, 1981. 515 p.
29. Tissier le T. Race for the Reichstag. Pen & Sword Military, 2010. 288 p.
30. Tissier le T. The Battle of Berlin 1945. London: Cape, 1988. 290 p.
31. Turner B. Karl Doenitz and the last days of the Third Reich. Icon Books, 2016. 320 p.
32. Villatoux P., Aiolfi X. Final archives of the Führerbunker. Philadelphia & Oxford: Casemate Publishers, 2020. 160 p.

33. Yelton D. Hitler's Volkssturm: the Nazi Militia and the fall of Germany, 1944-1945. Lawrence, Kan.: University Press of Kansas, 2002. 305 p.
34. Ziemke, E. The battle for Berlin: end of the Third Reich. New York: Ballantine Books, 1968. 160 p.

Статті:

1. Антрейкин С. Полководческое искусство Г.К. Жукова в Берлинской операции. Война и оружие. Новые исследования и материалы. Санкт-Петербург, 2017.
2. Кидонь В. Київська наступальна операція 1943: що ми знаємо і чого ще не знаємо. *Сторінки воєнної історії України*, № 24. Київ, 2021.
3. Hadley M. Grand Admiral Dönitz (1891-1980): A Dramatic Key to the Man behind the Mask. *The Northern Mariner/Le Marin du nord*, X, No. 2 (April 2000), 1-21.
4. O'Hara V. Defiant until the end. World war II, 2005. С. 42-48, 80.
5. Ott G. Unternehmen «Reichskanzlei». Teil des Reports über die Transportflüge von und nach Berlin im April 1945. *Jet & Prop* 4, 1995. P. 43-58.

Довідкові (бібліографічні) видання, енциклопедії, словники

1. Залесский К. Кригсмарине. Военно-морской флот Третьего Рейха. Москва: Яуза, 2005. 194 с.
2. Коваль М. Київська наступальна операція 1943. Енциклопедія історії України: Т. 4: Ка-Ком / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во "Наукова думка", 2007.
3. Курылев О. Вооруженные силы Германии 1933-1945. Полный атлас. Москва: Астрель, 2007.
4. Angolia J. Die Kriegs-marine: uniforms & traditions. San Jose, Calif.: R.J. Bender Pub, 1991. P. 251-279;

5. Chantrain J. The German sailor in World War Two. London : Arms and Armour, 1990. 48 p.

Візуальні джерела

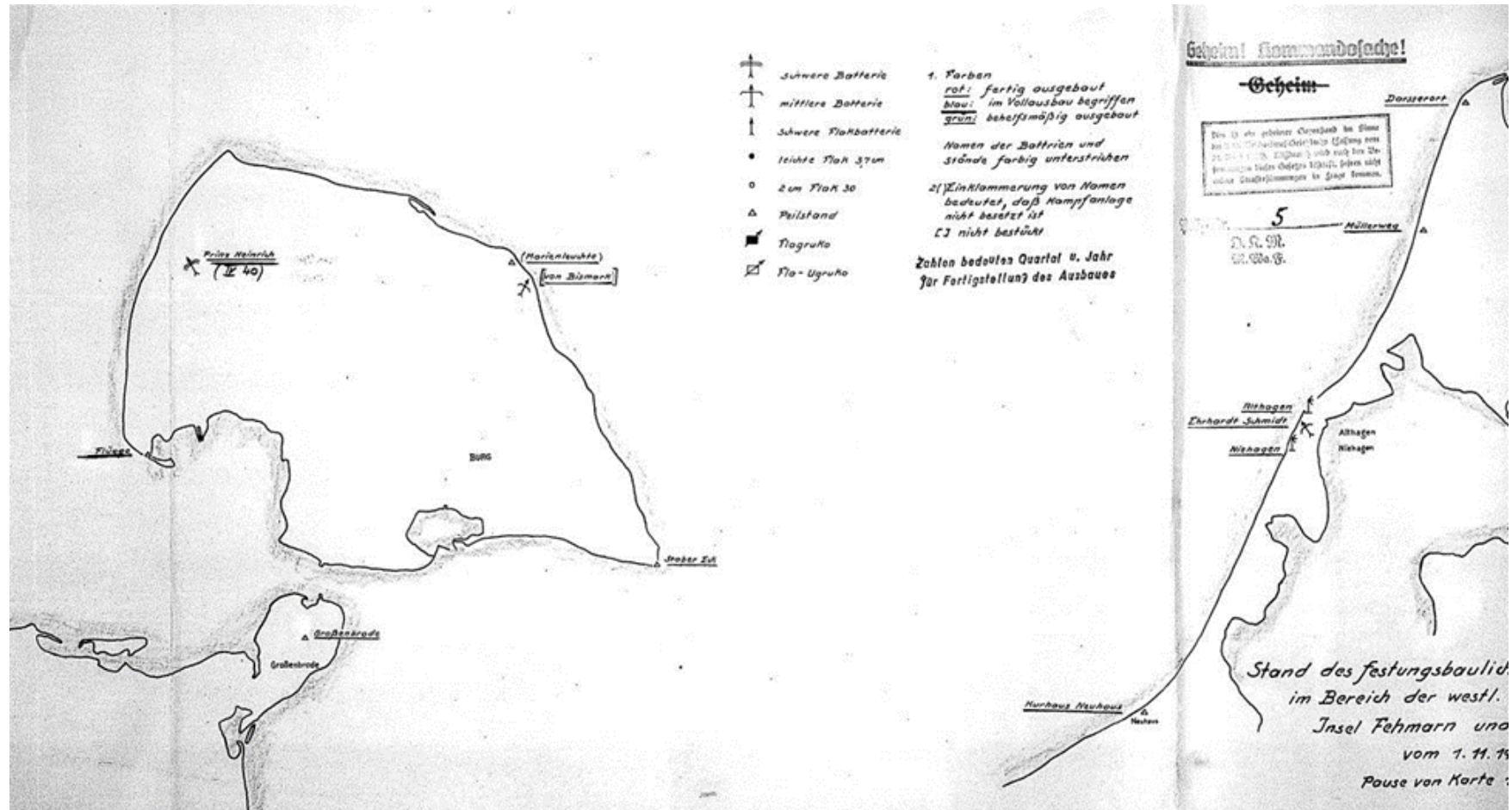
1. Die Deutsche Wochenschau Nr. 755 (22.03.1945). URL: <https://archive.org/details/1945-03-22-Die-Deutsche-Wochenschau-755> (останній перегляд 28.03.2024)
2. Die Deutsche Wochenschau Nr. 750 (25.01.1945). URL: <https://www.youtube.com/watch?v=qyWiT-WGIPs> (останній перегляд 30.03.2024)

Електронні ресурси

1. Hugo Junkers - Ein Leben für die Technik. <https://hugo.junkers.de/blog/flugzeuge/junkers-ju-52-3m/> (останній перегляд 20.05.2024)
2. Williamson M. Fliegerstaffel des Führers (F.d.F.) 1945. URL: <https://weaponsandwarfare.com/2016/11/21/fliegerstaffel-des-fuehrers-f-d-f-1945/> (останній перегляд 22.04.2024)

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

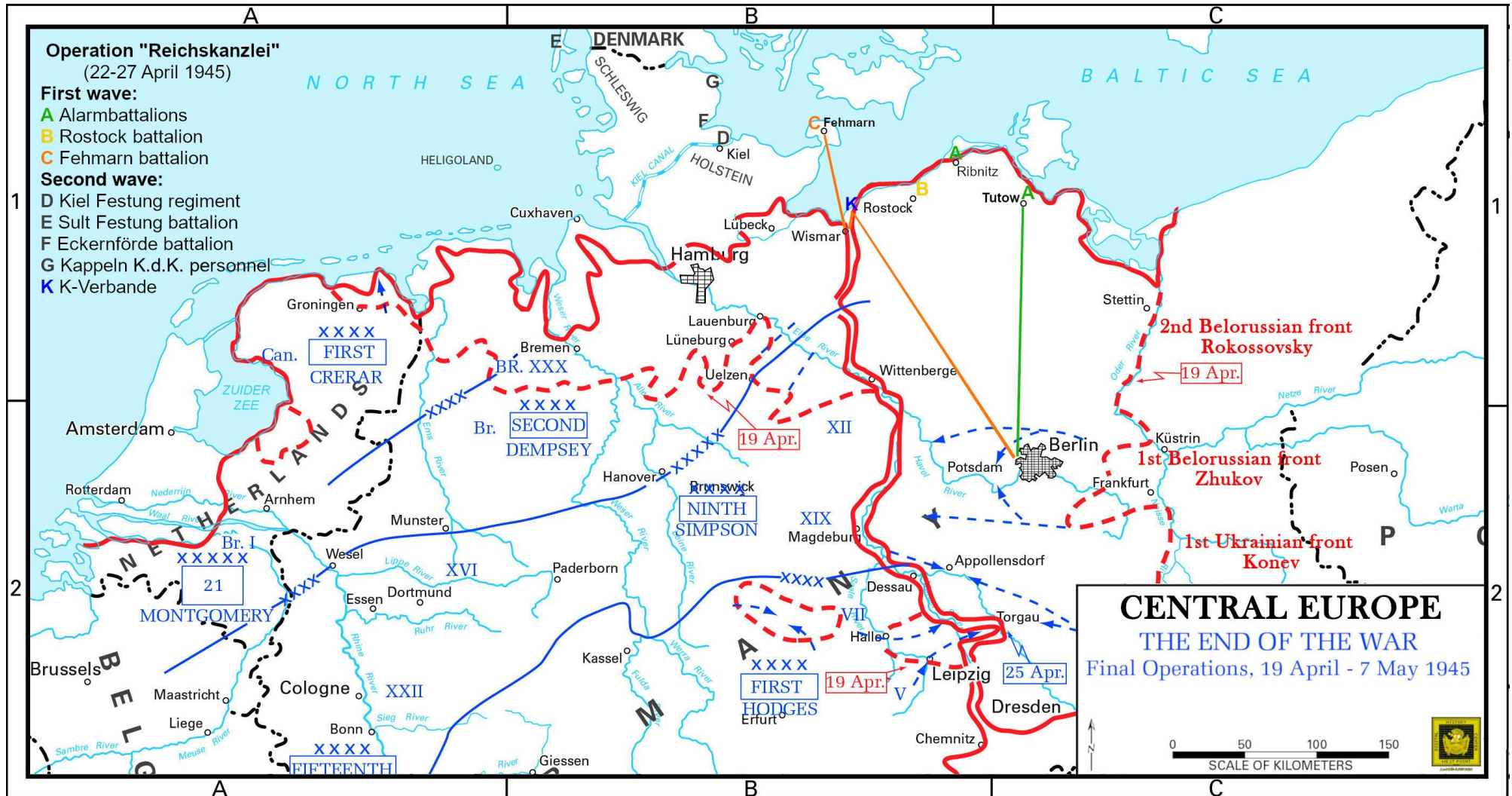
Мапа Крігсмаріне зі схематичним зображенням німецьких оборонних структур на острові Фемарн. Надана автору колегами з Німеччини.

ДОДАТОК Б

Німецькі військовополонені після битви за Берлін. Джерело: Berliner Verlag / Archive. Цит. за <https://www.topfoto.co.uk/asset/7206967/>

ДОДАТОК В

За основу для цієї карти було взято матеріали, розміщені на сайті Військової Академії США Вест-Пойнт. Джерело: <https://www.westpoint.edu/research/centers-and-institutes/digital-history-center/atlases/wwii-european-theatre> Автором було виправлено помилки, допущені американськими істориками, реструктуровано мапу та нанесено на неї умовні позначки операції «Райхсканцелярія».